

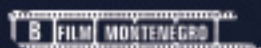


RadioKrš



# ISTRAŽI

ili priča ne važi



Ovaj projekat finansira  
Evropska unija



VLADA CRNE GORE  
MINISTARSTVO JAVNE UPRAVE



# UVOD

Projekat **Istraži ili priča ne važi**, realizovan je u pratnerstvu sa portalom za mlade – Mankanje, u periodu septembar 2020. godine - februar 2021. godine. **Glavne aktivnosti** projekta podrazumijevale su: kreiranje šest istraživačkih priča u oblastima od značaja za mlade, rad mentora/ki sa mladim novinarima/kama, promocija istraživačkog novinarstva i medijske pismenosti, snimanje i emitovanje kreativnih radio džinglova, intezivna medijska kampanja; organizovanje okruglog stola i radionice, kao i kreiranje ove publikacije koja sadrži sve istraživačke priče i komentare novinara/ki i mentora/ki.

Glavni cilj ovog projekta je bila edukacija mladih novinara/ki za samostalan rad na istraživačkim pričama, sticanje praktičnih vještina istraživanja i pisanja, kao i savladavanje korisnih digitalnih alatki koje su od značaja za rad novinara. Rad na ovom projektu omogućio je mladim novinarima/kama naših organizacija da rade na brojnim pitanjima koja su od značaja za društvo i studentsku populaciju, što je, vjerujemo, dalje uticalo na bolju informisanost studentske populacije uopšte, ali i kreiranje atmosfere koja će podstaći studente na informisanje, istraživanje i skretanje pažnje na teme koje zahtijevaju sveobuhvatniji, detaljniji i kvalitetniji pristup.

Osposobljavanje mladih novinara za samostalan rad na istraživačkim pričama, promocija mladih u istraživačkom novinarstvu, postavljanje važnih pitanja i pokretanja procesa preispitivanja određenih tema, veće poznavanje važnih odrednica istraživačkog novinarstva i medijske pismenosti među mladim novinarima i novinarima amaterima, stvaranje mreže mladih novinara i medijskih profesionalaca koji će ubuduće zajednički saradivati na istraživačkim pričama i u akcijama promocije znanja i vrijednosti prepoznatih i stečenih projektom, najvrjedniji su **rezultati** ovog projekta.

Na istraživačkim pričama sa novinarima Studentskog radija KRŠ i portala Mankanje radili su mentori sa iskustvom u oblasti istraživačkog novinarstva: Danilo Ajković i Dragana Žarić.

Projekat **“Istraži, ili priča ne važi!”** podržan je kroz program „Podrška lokalnim medjima – priče iz prve ruke“ koji sprovodi Centar za građansko obrazovanje (CGO), B film, SHARE fondacija, Institut za poslovnu i finansijsku pismenost. Program finansira Evropska unija, a kofinansira Ministarstvo javne uprave Vlade Crne Gore.

Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost NVO SAFRA i portala Mankanje i ne mora nužno odražavati stavove EU, Ministarstva javne uprave ili CGO-a, B filma, SHARE fondacije i IPFP-a.

Milica Petričević  
koordinatorka projekta

# "PRAGMATIZAM"

Studentski radio KRŠ



Urednici:

**Jelena Kavarić i Đorđe Đukić**

Glavni okviri naše istraživačke priče usmjereni su na tematiku stručne prakse i njeno "dosljedno" sprovođenje na smjeru Novinarstvo Fakulteta političkih nauka (UCG). Kroz projekat "Istraži ili priča ne važi" smo kreirali priču iz svih uglova i od strane svih aktera ove priče, od studenata preko redakcija pa sve do krovne institucije obrazovnog sistema Univerziteta Crne Gore.

Univerzitet Crne Gore, osnovan je 29. aprila 1974.godine i predstavlja najstariju ustanovu visokog obrazovanja u Crnoj Gori. Na Univerzitetu studira više od 20. 000 studenata. Odsjek za političke nauke otvoren je pri Pravnom Fakultetu na Univerzitetu Crne Gore 2003. godine. U okviru odsjeka postojala su četiri smjera: smjer za diplomatiju i međunarodne odnose, smjer za novinarstvo, politikološko- administrativni smjer i smjer za socijalni rad. Dana 3. maja 2006. godine svečano je obilježena transformacija odsjeka u Fakultet Političkih nauka koji od tada funkcioniše kao samostalna univerzitetska jedinica. Školske 2006 - 2007. godine na fakultet je upisana i prva generacija studenata na novom smjeru - Evropske studije.

Od 2004. godine organizacija nastave i ispita odvija se u skladu sa principima Bolonjske deklaracije u okviru UCG.

Prva generacija studenata FPN-a otpočela je svoje školovanje po starom sistemu studiranja, međutim već na drugoj godini nastavni plan i program, te režim studiranja za tu generaciju shodno odredbi o ekvivalenciji Statuta UCG-a, prilagođen je pravilima studiranja u skladu sa Bolonjskom deklaracijom.

Tako, trenutno sve upisane generacije studiraju prema novim pravilima studiranja i cjelokupni nastavni proces se odvija prema bolonjskom sistemu.

Kako smo već spomenuli i na samom početku, glavni ugao i akteri naše istraživačke priče o dosljednom sprovođenju stručne prakse na FPN-a su naravno studenti novinarstva. Shodno tome tokom rada na ovoj istraživačkoj priči njima smo i posvetili najveću pažnju.

**Upoređivali smo kvalitet prakse u okviru dva različita sistema studiranja, koliki je pomak učinjen, da li je došlo do progressa i veće produktivnosti?**

Danica Bogdanović, koja je studirala na smjeru "Novinarstvo" FPN-a, po sistemu studiranja 3+1 rekla nam je nešto više o načinu sprovođenja prakse po tom sistemu i kvalitetu istog.

## **Kako je izgledala praktična nastava na smjeru Novinarstvo, i gdje si je obavljala?**

„Moja generacija je praktičnu nastavu obavljala u jednom štampanom mediju, i u jednom radio mediju. Ono što je mene razočaralo s obzirom na to da se trenutno bavim televizijskim novinarstvom, jeste što nismo imali praksu u nekim televizijama. Praksa u oba medija, gdje smo je obavljali trajala je dvije nedjelje. Smatram da to nije dovoljno, naročito da se steknu praktična znanja, definitivno nije bilo dovoljno da se upoznamo sa radom u redakciji, a kamoli da se upoznamo sa nekim radnim zadacima“, rekla je Danica.

## **Da li si zadovoljna kvalitetom prakse na smjeru Novinarstvo?**

“Što se moje generacije tiče, definitivno nisam zadovoljna kvalitetom prakse. Ne mogu da krivim nikoga u tom slučaju, niti medije u kojim smo je obavljali, niti naše osoblje sa fakulteta, koje je tu praksu organizovalo. Sa jedne strane ni studenti nisu bili zainteresovani da usvajaju neka praktična znanja u to vrijeme, a moram reći ni da zaposleni u tim medijima, nijesu imali vremena, ili dovoljno volje da nam se posvete. Sada vidim da se to dosta promijenilo, nove generacije imaju praksu u sklopu predmeta na fakultetu, dobijaju ocjene za to, i zbog toga vjerujem da imaju veću motivaciju da se pokažu na praksi, što sa nama nije bio slučaj.” rekla je Danica.

## **Da li misliš da postoji manjak motivacije studenata novinarstva, kada je u pitanju bavljenje ovim poslom?**

“Definitivno da postoji manjak motivacije, međutim kao razlog za to bih izdvojila kratko trajanje praktične nastave koju smo mi obavljali. Dvije nedjelje jednostavno nije dovoljno da se studenti zainteresuju za tu vrstu rada. A sa druge strane ni zaposleni u tim medijima gdje smo mi obavljali praksu, nijesu bili, kao što sam već pomenula, dovoljno zainteresovani da nam izađu u susret, što je definitivno uticalo na to da se motivacija studenata smanji.” rekla je Danica.

## **Kako bi mogao da se poboljša kvalitet prakse na smjeru Novinarstvo?**

“Kao što smo pomenuli, novije generacije imaju obaveznu praksu kao jedan predmet, u sklopu druge ili treće godine na fakultetu. To je definitivno korak u dobrom smjeru.” rekla je Danica.

## **Šta bi poručila mladim generacijama, tačnije studentima Novinarstva?**

“Iako je teorisjki dio na Fakultetu političkih nauka dominantan trenutno, i odlično odrađen moram reći Poručila bih im da steknu znanja i iskustva i u praksi, jer je to ono što će im sutra pomoći u budućim poslovima, i ono što će ih izdvojiti iz mase.” rekla je Danica.

Da li se desio evidentan pomak od kreiranja novog sistema reći će nam Marija Pešić, studentkinja FPN-a u okviru smjera “Medijske studije novinarstva”, po sistemu 3+2. Poslušajmo šta je Marija imala da kaže, zajedno u nastavku.

## **Kako si se uopšte odlučila da upišeš Novinarstvo, i kada je krenula ta zainteresovanost?**

“Rekla bih da je novinarstvo spoj moje dvije ljubavi, u jednu ruku pisanje, a u drugu neka želja za društvenim promjenama. Tako da sam svoju strast i svoju društvenu odgovornost i obavezu odlučila da spojim u svoju profesiju, i mislim da je to bio pravi pogodak.” rekla je Marija.

## **Znači li to da si saglasna sa onom novinarskom krilaticom da je “novinarstvo stub demokratskog društva”?**

“Upravo!” rekla je Marija.

## **Kako je izgledala praktična nastava na smjeru Novinarstvu, gdje si je obavljala i kakvo je tvoje iskustvo?**

“Ono što je zanimljivo jeste da je praksa nama bila obavezan predmet, u svakom parnom semestru. Na prvoj godini praksa je bila u štampanim medijima, na drugoj u online medijima, i sada, na trećoj godini, u sljedećem semestru imaćemo praksu na televiziji. Ja sam obavljala praksu u listu Vijesti, i na portalu Kolektiv. Što se tiče lista Vijesti bila sam vrlo zadovoljna, s obzirom na to da smo radili sa Mihajlom Jovovićem koji je dugo godina bio glavni i odgovorni urednik lista, i jako iskusan novinar. Mislila sam da ćemo biti bačeni u vatru sa nekim ko će imati najviše vremena za nas, a najmanje iskustva. Pa sam prijatno bila iznenađenja kada se dogodilo to da je neko iskusan uz nas. Mihajlo nam je pružao podršku i motivaciju, prije svega za naše ideje i za naše priče, što mislim da je jako važno, jer pravi novinar sam smišlja svoje priče. Tako da smo na neki način bili malo prepušteni sebi, ali to je takođe bila prilika da se pokaže ko zaista želi da radi, a ko je tu čisto zbog obaveze, i zbog ocjena na kraju krajeva. Što se tiče portala Kolektiv, to je bilo zanimljivo, ali mislim da nam je to predstavljalo nekako veliku obavezu. Išli smo dva puta nedjeljno po dva sata, gdje smo učili neke stvari, koje smo donekle već znali, ali nekako iz pristojnosti nismo htjeli da kažemo. Mislim da je to jedini problem, kada dođemo u redakciju, svi novinari sa kojima radimo misle da mi krećemo od apsolutne nule, ili sa druge strane šta god su nas naučili na fakultetu, oni će nas naučiti bolje. Pa tako tu dolazi do nekog sukoba mišljenja, zato što jedno učimo na fakultetu, drugo na praksi, i onda moramo naći balans.” rekla je Marija.

## **Kakva je bila tvoja komunikacija sa mentorkom na fakultetu, Natašom Ružić?**

“Iskustvo sa profesorkom Ružić je bilo pozitivno, s obzirom na to da je ona obavljala svoj posao. Njen posao je bio da koordiniše tom praktičnom nastavom, bukvalno nas je fizički dovela u redakciju, došla je sa nama predstavila nas glavnim i odgovornim uredniku. Makar jednom mjesečno nam je slala mejl da pita da li je sve u redu, imamo li kakvih nedoumica, i ono što mi se posebno sviđa što je bila otvorena za komunikaciju. Uvijek nam je govorila da koji god problem imamo, ako ga prijavimo, on će biti anonimn. Mi jesmo kao mladi novinari imali malo straha, treme, i iz iskustva mojih kolega znam da su problemi riješeni.” rekla je Marija.

## **Kakve su bile ocjene, da li je to bilo stvarno ocjenjivanje po radu ili trudu ili drugačije?**

“Iskrena da budem, kada smo došli u redakciju Vijesti, prvog dana kada smo razgovarali sa glavnim i odgovornim urednikom portala, Srdanom Kosovićem, rekao nam je da se za neke ocjene, generaciju prije nas ogriješio i da mu je bilo krivo, a da ćemo mi imati sve desetke, a da mi vidimo koliko želimo da radimo, koliko možemo, uglavnom niko neće pasti predmet. Na praksi u Kolektivu je bilo drugačije, tj. dogovor je bio da će naše ocjene zavisiti od našeg truda, mada mi nismo kod njih imali toliko priča i slično, koliko smo imali iskustva tehničke prirode, kao i novinarske aktivnosti iz oblasti zanimljivosti, zabava, kultura. Ocjena nam je najviše zavisila od prisusnosti. Nas četiri smo bile aktivne, dolazile smo stalno, malo nas je poremetila korona, karantin, pa smo neke tekstove radili i od kuće, dok je koleginica koja nije bila toliko aktivna, imala nešto nižu ocjenu.” rekla je Marija.

## **Kako je organizovan teorijski dio na Fakultetu političkih nauka? Kakav je utisak vas, po novom sistemu?**

“Što se tiče teorije, mislim da je jako dobro što u prvom semestru imamo predmet Uvod u novinarstvo, gdje uglavnom učimo o štampanim medijima, a onda u drugom semestru imamo praksu u štampanim medijima. Isti je skučaj na drugoj godini sa online novinarstvom. Teorijskim dijelom sam zadovoljna, i mislim da je jako kvalitetan, ali baš zbog tog kvaliteta, mislim da je i utopijski. Učimo o nekim teorijama i pravilima koji bi trebala i mogla da se primijene u brojim situacijama, ali kada dođemo u redakciju vidimo da nije baš tako. Vidimo da u praksi insistiraju na originalnosti, nečemu drugačijem, traže nešto inovativno, i na neki način se ježe od svih tih pravila. Mislim da svi mi novinari, mrzimo bilo kakav vid ograničavanja, a tek cenzure.” rekla je Marija.

## **Da li je postojala neka vrsta cenzure u medijima u kojima si obavljala praksu?**

“Cenzura nije postojala, jedina cenzura, koju imam i u mediju koji danas radim, jeste dobra ili loša priča. A taj vid cenzure ja podržavam, jer stvarno nema svaka priča javni značaj, i mislim da ne treba da se uradi jer eto može da se uradi. Od kolega sam slušala razna iskustva, recimo na Radio Televiziji Crne Gore, na portalu Volim Podgoricu, da jeste bilo cenzure, a i sličnih da kažem neprijatnosti.” rekla je Marija.



## **Koliko je trajala praksa i da li ti je pomogla motivacija mentora koju si spomenula?**

“Tri mjeseca po semestru. Jeste naravno, pogotovo kada je neko uticajan poput Mihajla, kojeg sam spomenula, što mi je pomoglo da nastavim da pišem ozbiljne priče, ali i na drugim poslovima, recimo na portalu Barinfo. Mislim da je mi mnogo više značilo tih tri mjeseca prakse, nego što sam završila prvu godinu na fakultetu. Mislim da novinarstvo mora da se vježba i baš zbog toga mislim da je jako važan taj praktični dio.” Zaključila je Marija.

Čuli smo da je došlo do znatnog pomaka u kvalitetu, načinu i formi sprovođenja stručne prakse u okviru samog smjera Novinarstvo. Jasne promjene su itekako prisutne, stručnost i spektar znanja su itekako temeljniji. Ali da li je u dovoljnoj mjeri sve ovo razvijeno i postavljeno na željeni stadijum?

U anketi koju smo sproveli na Fakultetu političkih nauka UCG i anketirali buduće novinare i novinarkе dobili smo odgovore na ova pitanja.

Na pitanje **na koji način ocjenjuju kvalitet prakse na smjeru Novinarstvo** ispitanici su odgovorili sljedeće: 65,4% je odgovorilo da kvalitet prakse ocjenjuju kao loš

19,2% kao dobar

7,7% vrlo dobar

7,7% skroz nezadovoljavajući.

Na pitanje da ocijene **kvalitet prakse u redakcijama** koje su obuhvatile: Dnevne novine Dan, Portal Vijesti, Antenu M, RTCG, Standard, Kolektiv i Pobjedu. Najgoru ocjenu prema mišljenju ispitanika dobila je Radio Televizija Crne Gore, a najbolju ocjenu portal Vijesti.

Na pitanje **na kome misle da je najveća odgovornost za kvalitet sprovedene prakse**, ispitanici su odgovori sljedeće: 50% je odgovorilo - na redakcijama, 38,5% - na fakultetu, 11.5% na Univerzitetu.

Na pitanje **šta smatraju ključnim problemom u sprovođenju prakse** na već navedenom smjeru, većinski dio ispitanika odgovorio je da je to sveviše prisutna nemotivacija mentora da na jedan organizovani način pristupe svom mentorstvu i kratkotrajnost samog procesa stručne prakse. Mišljenja studenata su bila podijeljena, ali ono što je sigurno svi su ukazali na one probleme koje je neophodno unaprijediti i razriješiti, pogotovo u pojedinim redakcijama, ali su i jasno naveli da njihov trud za dobiti cjelokupog procesa ne smije izostati.

Nakon stava studenata, u obzir smo uzeli i mišljenje i tumačenje drugih aktera ove priče, u ovom slučaju mišljenja redakcija.

Većinski dio redakcija nam je izašao u susret i odgovorio na naše upite, dok smo od pojedinih ostali uskraćeni za odgovore. Bilo kako bilo, po ocjeni studenata najveća odgovornost leži na redakcijama kako bi se postigao željeni kvalitet stručne prakse.

Najbolju ocjenu po sprovođenju kvaliteta stručne prakse imao je portal Vijesti, iz tog razloga smo odlučili da razgovaramo sa glavnim i odgovornim urednikom ove redakcije na datu temu i time sagledamo i drugu stranu ove priče i prikažemo i njihov stav.

*Razgovarali smo sa Srdanom Kosovićem, glavnim i odgovornim urednikom redakcije Vijesti.*

### **Koliko je trajala studentska praksa u Vašoj redakciji?**

“Imali smo različite tipove studentskih praksi od onih koje su trajale nekoliko nedelja, do onih koje su trajale nekoliko mjeseci” rekao je Srdan.

### **Kakve su zadatke imali studenti u tom periodu?**

“Zadaci su uglavnom bili za novinare početnike, ili da napišu jednostavnu reportažu, ili neku priču, smisle temu i slično” rekao je Srdan.

### **Kako ste se postavili kao mentor prema studentima, a kakva je bila povratna reakcija?**

“Iskreno nedovoljno posvećen zbog obima posla, pa sam onda mentorske obaveze prenio na druge urednike. U mjeri u kojoj sam bio posvećen, reakcija je bila mahom pozitivna, makar iz mog ugla” rekao je Srdan.

### **Da li je postojala inicijativa za predlaganje tema, ukoliko jeste da li je to prihvaćeno sa Vaše strane?**

“Da, naravno, prihvaćeno je bilo bar u nekoj mjeri, moje iskustvo je bilo prilično ograničeno pa ne mogu detaljnije o tome da govorim” rekao je Srdan.

### **Kakva je bila Vaša komunikacija sa posrednikom sa Fakulteta političkih nauka?**

“Komunikacija sa fakultetom, odnosno sa osobama koje su imale kontakt sa nama, je bila odlična” rekao je Srdan.

### **Da li su studenti dobili potvrdu ili sertifikat za obavljenju praksu?**

“Vjerujem da jesu ukoliko je bilo predviđeno, ukoliko nije, moram priznati da mi nismo bili proaktivni u tom pogledu.” rekao je Srdan.

## **Da li je osoba odgovorna za studente tražila povratnu informaciju za obavljanu praksu?**

“Traženo je nekada opšte, a nekad pojedinačno” rekao je Srdan.

## **Šta mislite koji su nedostaci studenata novinarstva pri obavljanju prakse?**

“Mislim da fakulteti i medijske kuće trebaju da prodefinisu i uniformisu obaveze u nekom procentu, procese koje treba proći prilikom obavljanja prakse, kako bi mediji uskladili te obaveze sa svojim kapacitetima, i na manje-više sličan način ili barem sličnom rutom sproveli studente.”

## **Da li ste primjetili motivaciju mladih ljudi za bavljenjem novinarstvom?**

Da, čini mi se da su motivisani, s tim da u tom dobu svako drugačije ima ideju o tome kako bi novinarstvo trebalo da izgleda i šta ono podrazumijeva, pa se onda u nekom procentu taj dio motivacije izgubi kad dodje do sudara sa realnošću crnogorskog novinarstva. Dok u nekim drugim primjerima ta već postojeća motivacija, samo još uveća” zaključio je Srdan.

Imali smo prilike razgovarati sa većim brojem mentora u okviru redakcija, ali gospodin Danilo Brajković, novinar Dневnih novina se izdvojio po ozbiljnosti pristupa, broju informacija, značajnih predloga, primjera iz prakse do kojih smo u razgovoru sa njim uspjeli doći.

On nam je kroz prizmu svog puta ka novinarstvu pokazao koje se to sve prepreke moraju prevazići i koliko je zapravo najveća odgovornost na studentima za njihov uspjeh u radu. Trud se uvijek, istaknutim pojedincima isplati, svjedoči on.

## **Koliko je trajala studentska praksa u Vašoj redakciji?**

“Studentska praksa se u redakciji Dневnih novina zahvaljujući sjajnoj saradnji sa Fakultetom političkih nauka sprovodi se već nekih 4,5 godina i izradili smo funkcionalni plan po pitanju praksi, ali ove godine zbog trenutne situacije sa pandemijom nije mogao biti realizovan. Najviše smo u kontaktu sa profesoricom Natašom Ružić i kod nas dolaze na praksu studenti sa svih nivoa studija, nakon čega mi sa njima kroz višemjesečni rad pokušavamo sa im približimo svijet novinartstva adekvatnim metodama” rekao je Danilo.

## **Kakve zadatke su imali studenti u tom periodu?**

“Studenti su bili podijeljeni u nekoliko grupa i bili su raspodijeljeni u nekoliko redakcija zavisno od njihovog broja i kapaciteta redakcija.Prvobitno su se upoznavali sa osnovama redakcije i rada u njoj, a zatim su prešli na rad u različitim segmentima samog programa: zabava, sport, crna hronika itd. i upoznavanja sa radom u istim. Studenti su radili i po terenu gdje su imali priliku raditi intervju, ankete, priloge” rekao je Danilo.

## **Kako ste se postavili kao mentor prema studentima, a kakva je bila povratna reakcija?**

"Po dolasku oni su svjesni da je to mnogo drugačije nego ono što uče u knjigama ili slušaju na predavanjima, uvijek je teorija mnogo drugačija u praksi. Kao neko ko je bio u njihovoj ulozi, gledao sam da se postavim kao prijatelj prema njima, ali eto primijetio sam da uvijek na početku ima treme sa njihove strane, što je opravdano jer ulaze u neki novi svijet, svijet novinarstva u realnosti. Ujedno smatram da je najbolje pristupiti studentima tako što se treba staviti u njihovu ulogu, pa smo mi shodno tome praksu odrađivali shodno njihovim obavezama na fakultetu i njihovim zaduženjima. Entuzijazam na početku je najveći, vremenom kako obaveze postaju veće i ozbiljnije, logično je da opada" rekao je Danilo.

## **Da li je postojala inicijativa studenata za predlaganje tema i sl. (ukoliko jeste da li je bilo prihvaćeno sa Vaše strane)?**

"Pa što se tiče same motivacije kao što sam rekao i kod prethodnog pitanja najveća je na početku, vremenom kasnije počinje da opada. Ono što je najveći problem jeste kod studenata sa prve godine studija koji još uvijek nemaju razvijenu svijest o tome šta je novinarstvo, niti imaju bilo kakvo iskustvo. Shodno tome, jako im je bila teška adaptacija, niti im je bilo jasno zašto moraju da toliko borave ili rade na određenom zadatku. Isto tako smatram kada ih nagradite određenim bodovima dajete im stimulans, a ujedno utičete na ozbiljnost njihovog rada" rekao je Danilo.

## **Kakva je bila Vaša komunikacija sa posrednikom (profesor/asistent) sa fakulteta?**

"Mogu reći da je na krovu te saradnje Nataša Ružić, koja je ako se ne varam i dovela prvu grupu studenata u našu redakciju, nakon toga je to postalo trend i praksa, na naše veliko zadovoljstvo. Nažalost nova grupa studenata za ovu godinu je ostala uskraćena za praksu u našoj redakciji zbog trenutne situacije sa pandemijom, ali smo se dogovorili sa njima da kada uslovi dozvole da će dobiti svoje minute rada u redakciji. Saradnja je zaista odlična, jer je i fakultet osjetio potrebu studenata za praktičnim radom, jer je praksa u novinarstvu zlata vrijedna" rekao je Danilo.

## **Da li su studenti dobili potvrdu ili sertifikat za obavljanu praksu?**

"Tako je, apsolutno su svi studenti koji su odrađivali praksu u našoj redakciji dobili potvrdu ili sertifikat, a posljednje dvije grupe, odnosno zadnje dvije godine studenti su čak i ocjenjivani, što je dodatno uticalo na njihovu motivaciju. Takođe, nešto što sam još primijetio, a da je uticalo na motivaciju studenata je kada njihov tekst bude objavljen sa njihovim inicijalicima u novinama, to budi uvijek veliki nivo ponosa i sreće kod njih i nekako čini mi se da im je to više značilo nego sami sertifikat" rekao je Danilo.

## **Šta mislite koji su nedostaci pri obavljanju prakse studenata novinarstva?**

"Ključni nedostatak je što su studenti prekratko na praksi, imajući u vidu koliko god se mi posvetili studentima, vrijeme i obaveze u novinarstvu kao vrlo zahtjevnoj radnoj sferi ide na uštrb dovoljno kvalitetnom vremena koje treba posvetiti studentima, jer su obaveze brojne. Moj predlog ljudima sa fakulteta je da se napravi selekcija studenata koji su zaista zainteresovana za obavljanje prakse, jer takvi studenti ulažu napore u svoje obrazovanje i takvim studentima se treba posvetiti najveća pažnja, jer često se susrećemo sa grupama gdje ima više od pola nezainteresovanih studenata koji utiču na rad i ostalih članova

grupe. Takođe ono što je meni žao, a primijetio sam u radu sa studentima, da posjeduju vrlo malo znanja o štampanom novinarstvu pa se u radu sa njima treba i po tom pitanju posvetiti posebna pažnja." rekao je Danilo.

### **Na osnovu Vašeg iskustva, da li ste primijetili motivaciju mladih ljudi za bavljenje novinarstvom?**

"Vidite dešavalo se da nam se studenti nakon završene prakse javljaju kako bi poslali neki svoj tekst ili istraživačku priču i to govori dosta o nama jer smo uspjeli da motiviše-mo mlade ljude da budu aktivni i onda kada se od njih to ne traži. Sa druge strane imali smo i onih koji su jedva čekali da završe sa praksom jer se očigledno nisu pronašli u tome i to nije njihov poziv, što je isto dobro jer se studenti na taj način mogu preusmjeriti i fokusirati se na nešto drugo, njima prijemčivo."

### **Poruka za studente novinarstva?**

"Sjećam se uvijek svog studiranja i predmeta Mediji u kriznim situacijama i razmišljali smo kako nam to nikada neće trebati, a evo nas danas u takvoj situaciji u 2020. godini i shvatamo onda tek koliko su mediji značajni. Studenti moraju biti svjesni da se novinarstvo ne uči godinu dana, to je zanat koji se kuje, ja evo radim već 9 godina i ne mogu za sebe reći da sam kreiran novinar, jer novinar uči i unapređuje se svakog dana. Moja poruka za sve studente i buduće novinare je da rade na sebi i da teže kvalitetu u radu, jer mediji u društvu igraju vrlo važnu ulogu, stoga istinitost mora biti ključna."

Koliko je stav studenata u saglasju sa redakcijama, imali ste prilike da čitate u prethodnim intervjuima.

Čija je odgovornost veća i da li su pojedini aspekti njihova odgovornost, došlo je ipak do sukoba mišljenja u tom segmentu, ali i do podudaranja nekih zajedničkih tumačenja. Kome je Univerzitet Crne Gore dao prednost po ovom pitanju i da li je tumačenje iz trećeg ugla ove priče istu razriješilo, čitaćemo u nastavku.

U nastavku smo razgovarali sa *Aleksandrom Šipčićem*, nekadašnjim povjerenikom Fakulteta političkih nauka i sadašnjim povjerenikom Studentskog parlamenta Univerziteta Crne Gore.

### **S obzirom da ste na FPN-u bili na poziciji studenta povjerenika na koji način ste uspostavljali kontakt sa studentima?**

"S obzirom da sam stupio na poziciju studenta povjerenika FPN-a i studenta Ombudsman-a 2018. godine, osvrnuću se na to što je obilježilo moj dosadašnji rad. To su u principu stalni problemi i zahtjevi studenata koji su se odnosili na lošu prolaznost na određenim ispitima, obim gradiva, ugrožavanje njihovih prava itd. Shodno tome moja dužnost je bila da saslušam studente i posavjetujem ih, a ujedno i uputim na pravu adresu, a naravno obaveza studenata je bila da dolaze i jasno izlože konkretan problem. Na UCG ima preko 20.000 studenata što znači da je pritužbi i zahtjeva uvijek bilo dosta, pa se shodno tome mora pristupiti njihovom brzom i efikasnom rješavanju" rekao je Aleksandar.

## **Da li su studenti lično Vama kao njihovom predstavniku iznosili primjedbe koje su se ticale same stručne prakse?**

"Kada je u pitanju stručna praksa, primjedbi naravno da je bilo i najviše su se odnosile na organizaciju same stručne prakse. Ona mora biti suštinska ne samo formalna i treba da bude usmjerena ka sticanju znanja i vještina koje je neophodno studentima. Na FPN-u je posljednih godina ta praksa znatno unapređena s obzirom da je fakultet postpisao veliki broj memoranduma o saradnji i na taj način dodatno stavio akcenat na bitnost same prakse. Studenti su se nama obraćali povodom same dostupnosti stručne prakse, a detaljnija pojašnjena su dobijali od rukovodioca iste" rekao je Aleksandar.

## **Da li smatrate da se ona dosljedno sprovodi?**

"Kada je u pitanju dosljedno sprovođenje stručne prakse, moramo to gledati sa dva aspekta onda kada je zakonom obavezna i onda kada zavisno od samog fakulteta se na drugi način organizuje shodno materiji koja se obrađuje na tom fakultetu. Iskorak je zaista veliki što se tiče mogućnosti obavljanja prakse na svim fakultetima, a pogotovo na fakultetu Političkih nauka, smjera Novinarstvo" rekao je Aleksandar.

## **Sada ste na poziciji studenta povjerenika SPUCG da li radite na zagovaranju i poboljšavanju ovog stanja, odnosno u ovom slučaju kvaliteta prakse kao ključnog problem budućih novinara/ki?**

"Da, svakako. Mada, možda je veći problem nepraćenje obaveze primjene stručne prakse. Studentski parlament je i u prethodnom i u ovom sazivu zagovarao politiku da se stručna praksa mora kvalitetno i dosljedno sprovoditi na svim nivoima studija i na svim fakultetima gdje ona postoji. Mi konstantno ukazujemo Univerzitetu da treba da je dostupnost poslodavaca što veća i da su oni otvoreniji za studente, kako bi kasnije nakon završenih studija imali kvalitetne mlade kadrove sa kvalitetnim znanjem stečenim iz prakse." rekao je Aleksandar.

## **Da li ste kao novi saziv Studentskog Parlamenta dobijali primjedbe ili sugestije na ovu temu?**

"Jasno, kao što sam već istakao mora se obezbijediti što veći broj poslodavaca i onda se samim tim studentima nudi veća mogućnost izbora pa je samim tim i motivacija veća. U tom segmentu su se studenti najviše žalili da se ona u punom kapacitetu ne sprovodi i da mentori dovoljno pažnje ne posvećuju studentima u radu, pa na taj način motivacija slabi." rekao je Aleksandar.

## **Šta smatrate da je ključni problem i koje je rješenje za isti?**

"Mi stalno ukazujemo na probleme na koje studenti nailaze u procesu stručnog osposobljavanja na ovaj način, ali jasno je da i druge institucije moraju prepoznati taj problem, u prvom redu fakultetske jedinice i onda tek da se krene ka rješavanju istog. Mi ćemo idalje ukazivati na greške i primjedbe studenata, a ujedno i davati predloge za unapređenje istih. Mišljenja smo da se trenutno najveća pažnja po pitanju sprovođenja stručne prakse treba obratiti na onu koja se sprovodi na tehničkim fakultetima i fakultetima društvenih nauka, jer primjedbe najviše dolaze sa tih fakultetskih jedinica" zaključio je Aleksandar.

Nakon Aleksandra, istraživali smo dalje, željeli smo još relevantniji i sveobuhvatniji odgovor na ovo pitanje od strane Univerziteta. Odgovor je stigao i glasilo je ovako:

### **PITANJA (RADIO KRŠ):**

1. Postoje li naznake za mijenjanje režima izvođenja praktične nastave na Univerzitetu Crne Gore, odnosno da li se postojeći sistem pokazao kao kvalitetan?
2. Da li je u vašoj nadležnost organizovanje stručne prakse sa poslodavcima, ako jeste kako izgledaju vaši dogovori, i vaša komunikacija?
3. Na koji način vršite provjeru da li se praksa sprovodi dosljedno na organizacionim jedinicama Univerziteta?

**ODGOVOR (Univerzitet Crne Gore - UCG):** Praktična nastava predstavlja sastavni dio procesa nastave koji podrazumijeva praktičan rad u cilju sticanja praktičnih znanja, vještina i kompetencija za nesmetano uključivanje na tržište rada. Na Univerzitetu Crne Gore je napravljen veliki iskorak kada je u pitanju praktična nastava, ista je uvedena na svim organizacionim jedinicama i obavezna je za sve studente Univerziteta. Naša namjera je da je u kontinuitetu osavremenjavamo i modernizujemo, te ćemo joj i u novom ciklusu reakreditacije pokloniti posebnu pažnju. Univerzitet Crne Gore ima sluha za potrebe tržišta rada i u tom pravcu ćemo unaprijediti praktični dio nastavnog procesa koji se odvija ili kod budućih, mogućih poslodavaca, ili u laboratorijama univerzitetskih jedinica kada je u pitanju praktična nastava iz oblasti tehničko-tehnoloških i prirodnih nauka. Za organizaciju stručne prakse studenata zadužene su organizacione jedinice Univerziteta Crne Gore, što je u skladu sa članom 9 Pravilnika o stručnoj praksi studenata. Organizacione jedinice donose Program stručne prakse studenata, vrše izbor poslodavca, prema tematskoj nastavnoj oblasti i predlažu zdravstvene ustanove za nastavne baze, informišu studenta o njegovim obavezama i odgovornostima u toku stručne prakse. Nakon obavljene stručne prakse voditelj stručne prakse u nastavnoj bazi, odnosno kod poslodavca, dostavlja izvještaj o realizaciji stručne prakse, shodno pomenutom Pravilniku.

Kroz tumačenje iz sva tri ugla ove price otvorila se još jednu temu na razmatranje i ukazalo se na problematiku bavljenja novinarstvom u Crnoj Gori.

***Svaki treći student novinarstva ne želi da bude novinar.*** To je rezultat istraživanja Sindikata medija Crne Gore (SMCG) sprovedenog uz pomoć Fakulteta političkih nauka. Istraživanje je pokazalo da mladi upisuju novinarstvo jer percipiraju tu profesiju kao društveno važnu, ali, istovremeno, uočavaju da „nije profitabilna“. Iz tog razloga žele da rade u PR-u ili srodnim, ali bolje plaćenim oblastima. Takođe, objavljeno je da svaki treći student u budućnosti sebe vidi kao novinara na televiziji, u zabavnom programu. U toku jedne diskusije na Fakultetu političkih nauka (na smjeru za medijske studije) o razlikama između kvalitetnog i tabloidnog novinarstva, grupa studenata postavila je sljedeće pitanje: Zašto bismo pisali kvalitetno, kada takve tekstove niko ne čita, a i manje se zaradi? Studenti su, gledano isključivo očima tržišne logike, postavili racionalno pitanje. Oni su, međutim, postavljajući takvu formulaciju zanemarili pojmove etike i integriteta. I, najzad, su (vjerovatno nesvjesno) postavili veliko pitanje – problem vrijednosti. Svijet informacija je ogroman (beskonačan?). Zašto, u moru svih tih žutih, crnih, polovičnih, pristrasnih tekstova, lažnih vijesti i sl. kvalitet treba da ispliva – to je, u stvari, pitanje koje zaslužuje odgovor.

Činjenica da kvalitet teže i rjeđe isplivava utiče na motivaciju budućih novinara. Više od polovine anketiranih studenata smatra da je položaj novinara u Crnoj Gori nezadovoljavajući ili loš. Oni jasno uočavaju (naročito studenti starijih generacija) da baviti se kvalitetnim novinarstvom znači više učiti, istraživati i raditi, a manje zaraditi ili – biti u opasnosti. Nažalost, za neke od njih, traženje rješenja se tu završava.

Naša je obaveza da studentima ponudimo drugačiji odgovor na pomenuto, važno pitanje. Stanje u praksi nam, međutim, stalno odmaže, a problem je širok, sistemski.

Socijalni položaj novinara: Izvještaj “Socijalni položaj novinarske profesije u Crnoj Gori” koji je objavio Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) u saradnji sa Organizacijom za evropsku bezbjednost i saradnju (OEBS) prije četiri godine, ukazao je na neke od problema s kojima se novinari svakodnevno suočavaju (nijesu organizovani i ujedinjeni u stručna tijela i sindikat, značajan procenat zaposlenih nije osiguran, prekovremeni rad nije uvijek plaćen itd.).

Prema podacima iz tog istraživanja, prosječna neto plata novinara u Crnoj Gori bila je oko 470 eura.

U istraživanju, “Indikatori nivoa medijskih sloboda i bezbjednosti novinara”, iz 2016. godine, takođe se navodi da su primanja novinara niža od državnog prosjeka.

Sloboda medija: Prema Izvještaju Reportera bez granica o slobodi medija, Crna Gora se nalazi na 103. mjestu, od 180 rangiranih zemalja svijeta. U Izvještaju se navodi da su vlasti “pojačale pritisak na javnog emitera – RTCG”, da u prethodnoj godini “nije kažnjen nijedan fizički napad na novinare”, da je jedan od glavnih problema autocenzura.

Medijska (ne)pismenost: Balkanske zemlje, ako je suditi po istraživanju Instituta za otvoreno društvo u Sofiji, nijesu sposobne da se odupru takozvanim lažnim vijestima. Crna Gora se, na listi od 35 zemalja, našla na 31. mjestu. Sedam regionalnih organizacija za razvoj medija u periodu od 2018. do 2021. planira da realizuje projekat “Mediji za građane – građani za medije”.

U februaru 2018., Agencija za elektronske medije (AEM) Crne Gore i UNICEF započeli su kampanju medijske pismenosti “Birajmo šta gledamo”. Cilj kampanje je da utiče na svijest o važnosti odabira medijskih sadržaja za djecu. Efekte pomenutih projekata tek ćemo mjeriti.

Nakon pregleda svih ovih podataka, ponovo se vraćamo studentima. Da li je Fakultet političkih nauka iznjedrio kadrove koji ne uspijevaju da se izbore s negativnim pojavama u društvu i profesiji ili su mladi, školovani, novinari zaista nemoćni pred sistemom?

Institut za medije Crne Gore uradio je, prije dvije godine, “Istraživanje o potrebama u obrazovanju novinara i medijskoj pismenosti u Crnoj Gori”. Tadašnji vršilac dužnosti direktora Instituta, Vladan Mićunović, kazao je da “ne može dovesti u vezu studije žurnalistike i poboljšanje kvaliteta novinarstva u Crnoj Gori”. Stručnjaci intervjuisani u pomenutom istraživanju takođe su primijetili da menadžment medija ne ulaže dovoljno u obrazovanje svojih zaposlenih.

O obrazovnim standardima se, dakako, mora kontinuirano raspravljati. Ali, iz vida ne bi trebalo gubiti sljedeće: Sama riječ “obrazovanje” upućuje na pojmove etike i integriteta (“obraz”).



Studente je, osim praktične pripreme za "rad na tržištu" potrebno pripremiti za etičke dileme u profesiji, ali i van nje. Sistem obrazovanja je, ipak, različitim reformama u posljednjih nekoliko godina, odabrao put "tržišne logike". U takvom sistemu, studentima novinarstva "nijeku potrebne" discipline koje izgrađuju svjesnog čovjeka, koji kritički prosuđuje, koji razumije suštinu slobode.

Ako studentima novinarstva ne pokažemo šta je vrijednost, te zbog čega je ispravan i slobodan rad, i kad nije dovoljno plaćen, bolji od lošeg rada, kakvo će biti novinarstvo budućnosti? I kakve ćemo posljedice svi trpjeti?

Svjedoči *Dragana Žarić*, saradnica u nastavi na Fakultetu političkih nauka u Podgorici.

"Sistem praktične nastave na Univerzitetu Crne Gore, je znatno napredovao od ranih početaka, ali se nadamo da će nastaviti uzlaznom putanjom. Brojne su prepreke u realizaciji prave praktične nastave, od finansijskih, do ličnih, kao što je recimo manjak motivacije studenata. Ovaj problem će se rješavati mijenjanjem svijesti, ali i poboljšanjem profesionalne sredine, kako bi se obezbijedili pošteni, i uslovi koji će da motivišu mlade, naročito buduće nosioce demokratskog društva, a to su svakako novinari. Ovaj problem ukazuje na niz drugih problema, koji su navedeni, kao što su male plate, loša medijska scena, problematični urednički i vlasnički pritisci u redakcijama i mnogi drugi. Ovo su stvari koje ne idu u prilog, ne samo budućim novinarima, nego generalno mladim ljudima, koji imaju sve manje ambicije, da ostanu u zemlji, profesionalno napreduju, i normalno žive. Na nama ostaje da se nadamo boljitku, da se trudimo da njegujemo etiku u nama, radimo na sebi, i na društvo u kojem živimo" rekla je Dragana.

Nakon iznošenja svih datih podataka, mišljenja i stavova i sagledavanje ove priče iz tri ugla donosi se jasan zaključak da je odgovornost aktera itekako podijeljena i u jasnoj mjeri mora biti izražena kako bi sam ovaj proces funkcionisao. Ipak možemo istaći da je odgovornost redakcija najveća, jer je njihova uloga ključna i usmjerene ka prenošenju znanja i vještina, stoga je kvalitetna organizacija unutar istih neophodno. Imali smo priliku da zajedno svjedočimo da spomenuta organizacija nije na zavidnom nivou, da posvećenost mentora u procesu realizacije stručne prakse odudara od očekivanja samih studenata, a u pojedinim slučajevima i od njihovih samih. Neophodna je temeljna priprema i raspodjela zaduženja kako bi se postigao željeni efekat, a drugi ključni problem je kratkotrajnost same prakse koja u dovoljnoj mjeri ne ostvaruje ciljeve iz kojih je uspostavljena. Ali jasno je da redakcije taj cilj ne mogu postići, bez truda i zalaganja samih studenata koji u ovom procesu ne smije izostati, sila akcija i reakcija mora postojati. Ne isključuje se ni odgovornost UCG koji kako smo već naveli predstavlja najstariju i najvažniju ustanovu obrazovanja u Crnoj Gori, stoga aktivnost i funkcija Univerziteta mora biti u svrsi kontrole redakcija i provjeri njihovog dosljednog rada, a i u otvorenosti na sve zahtjeve studenata i njihove primjedbe. Ostaje nam da zaključimo, da bez truda i dobre volje u svakom odnosu, pa i odnosu rada nema boljitka ni pozitivnog epiloga.

# SAVREMENI IZAZOVI OČUVANJA MORAČE

Studentski radio KRŠ



Urednici:

**Đorđije Drinčić i Luka Roganović**

## **Samo u kanjonu rijeke Morače imamo 115 vrsta ptica, više nego u NP Lovćen**

Ksenija Medenica iz Centra za istraživanje ptica ukazuje na generalni značaj rijeka i njihovog očuvanja i naglašava da je područje rijeke Morače veoma važno za svijet ptica i da ovdje ima više vrsta ptica nego u Nacionalnom parku Lovćen.

Ona navodi da je rijeka Morača u mnogo lošijem stanju u njenom donjem toku i ističe da su glavni faktori njenog zagađenja otpad, eksploatacija šljunka i otpadne vode.

*“Rijeke su izvor života, izvor vode, u gradskoj sredini imaju posebnu ulogu kad je u pitanju rekreacija, odmor, i one su značajne za mikroklimu grada pa tako i Morača za Podgoricu. Kad su u pitanju ptice, poseban značaj ima njen kanjon. Radili smo istraživanje 2008. godine i zaključili da u kanjonu rijeke Morače imamo 115 vrsta ptica, više nego u NP Lovćen. Ovo područje je veoma važno sa aspekta zaštite ptica. Takođe u kanjonu je registrovano oko 1600 vrsta flore. Nekim ranijim prostornim planovima Morača je bila predviđena za zaštitu, u kategoriji spomenika prirode, međutim od tih planova se odustalo.”*

Takođe navodi da se Morača suočava sa brojnim negativnim uticajima od strane ljudskog faktora poput ilegalnog odlaganja otpada u njeno korito i eksploatacija šljunka.

*“Ponekad čak možete da vidite i kako prolaznici na mostovima bacaju otpad direktno u vodu. Kvalitet vode u Morači je značajno lošiji u donjem toku nego u njenom gornjem toku.”*

Iz CZIP poručuju da kanjon Morače zaslužuje određeni vid zaštite, plan upravljanja ovim područjem i jasno definisane mjere zaštite na terenu da bi smo sačuvali ovaj dragocjeni biodiverzitet koji se na tom prostoru nalazi, kao i da se moramo ozbiljnije baviti negativnim aspektima našeg djelovanja na zagađenje rijeke Morače.

## **Morača, Čehotina i Ibar su najzagađenije rijeke u Crnoj Gori**

Stanje kvaliteta voda za sve vodotoke je sve gore. Rijeka Morača, zajedno sa Čehotinom i Ibrom su najzagađenije rijeke u Crnoj Gori. Morača je najzagađenija od Krivog mosta pa nizvodno, pokazuje zvanična Strateška procjena uticaja na životnu sredinu Strategije razvoja saobraćaja.

„Vrlo loš status“ koji je Zeti, poslije ispitivanja, dodijelio Hidrometeorološki zavod Crne Gore blagi je opis zagađenosti zbog koje mještani strahuju da češće obolijevaju. Stručnjaci tvrde da postoji sadejstvo institucija i zagađivača.

Stanovnici sela Grbe kod Spuža razmišljaju da napuste svoja imanja i potraže drugo, manje opasno mjesto. Oni žele ono što smatraju da se stiče rođenjem – pravo na čist vazduh, vodu i hranu.

Nekada bogata ribom i biljnim svijetom, u donjem toku, umjesto izvora života, postala je opasni kanal u koji se slivaju otpadne vode brojnih kompanija. Riblji fond je gotovo uništen, a mještani strahuju da je i njihovo zdravlje ugroženo.

Specijalistička veterinarska laboratorija u oktobru prošle godine ispitivala je izlovljenu ribu iz Zete. Poslije kuvanja, utvrdili su „neprijatan miris nesvojstven za tu vrstu ribe“.

Ispitivanja *Odsjeka za kvalitet voda Hidrometeorološkog zavoda Crne Gore (HMZCG)* tokom 2019. godine pokazala su da Zeta ima veoma loše fizičko-hemijske i biološke karakteristike. Posljednji put analiza je rađena u novembru prošle godine.

Vrlo loš status imale su vode rijeka Morače, Bojane, Čehotine i Zete. Loš status imale su vode Cijevne.

Rijeka Morača a sa njom usko povezani stanovnici Podgorice izloženi su višedecenijskom zagađenju koje proističe od komunalnih otpadnih voda. Podgorička naselja zagađuju površinske vode preko svojih kanalizacionih izliva koji se ulivaju u njih. U komunalnim otpadnim vodama mogu se naći razne organske tečnosti, deterdženti ali i mnoga hemijska sredstva, jer mnogobrojne industrijske i zanatske organizacije svoje otpadne vode priključuju na gradsku kanalizacionu mrežu.

Obratili smo se Inspekciji za vode Crne Gore kako bi nam pružili podatke u kojoj mjeri i koliko je prijava podnošeno protiv degradiranja rijeke Morače:

*“ U dijelu prijava koje podnose građani, a u vezi rijeke Morače, najveći broj upućenih inicijativa ovom organu se odnosio na nelegalnu eksploataciju riječnog materijala, kako u gornjem toku rijeke Morače, tako i u donjem toku (šira zona sanitarne zaštite vodoizvodrišta Bolje sestre). U dijelu zagađenja otpadnim vodama u ovoj godini nije bilo prijava za zagađenje vodotoka rijeke Morače. Najveći broj prijava za zagađenje otpadnim vodama, odnosio se na vodotok rijeke Zete, kao pritoku vodotoka Morače. Tokom vršenja terenskog inspeksijskog nadzora vodotoka rijeke Morače u posljednjem periodu, preduzete su sledeće mjere i radnje: Ukupno donijeto 8 rješenja (od kojih 6 rješenja se odnose na zabranu eksploatacije šljunka i pijeska bez propisanih vodnih akata i uklanjanjaje mehanizacije sa vodnog dobra, 1 rješenje se odnosi na obustavu izvođenja radova uz uklanjanje mehanizacije sa vodnog dobra i 1 rješenje na privremenu mjeru zabrane uklanjanja sprudova do ispunjenja uslova propisanih izdatom saglasnošću) Ukupno izdata 2 prekršajna naloga na licu mjesta zbog učinjenih prekršaja. Ukupno podnijeto 4 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka kod nadležnog suda zbog učinjenih prekršaja.”*

### **Državni sekretar za ekologiju: Smeće predstavlja našu najveću sramotu**

Ihtiolog i profesor na Univerzitetu Crne Gore Dr. Danilo Mrdak, a odnedavno i državni sekretar za ekologiju u Ministarstvu ekologije, planiranja i urbanizma je elaborirao temu ribljeg fonda u Morači.

*“Riblji fond u rijeci Morači predstavlja sve ribe koje žive u rijeci Morači kao i njenim pritokama. Tehnički gledano, tu spada i rijeka Zeta koja veći dio godine ima više vode nego rijeka Morača. Posmatrano šire možemo da budemo jako ponosni na živi svijet u slivu Morače sa kojim jedino Neretva može takođe da se podiči.”*

## Da li postoje i neke endemske vrste na ovom području?

*“Čitav Balkan je generalno prepoznat kao područje karakteristično po endemizmu i na ovim prostorima živi zaista veliki broj raznolikih živih bića. Takođe i područje rijeke Morače karakteriše nekoliko endemskih vrsta poput Mekouste pastrmke koja je endem čitavog područja mada je mnogo češće prisutna u glavnoj pritoci Morače, rijeci Zeti. One su karakteristične samo za ovaj dio Balkana i ne žive nigdje drugo. Zatim Moračka jelšovka ili Mekiš, Glavatica, Jadranska potočna pastrmka koja čak i genetski razlikuje od srodnih riba i brojne druge vrste za koje nam i dalje nije jasno da li su endemične ili podvrste pa biologima predstoji rad u pravcu rješavanja klasifikacije i statusa tih vrsta. Skoro 20% faune rijeke Morače je endemično što ukazuje na važnost ovoga područja.”*

Problemi sa otpadom, kolektor za otpadne vode i mnogi drugi gorući ekološki problemi na rijeci Morači evidentno utiču na stanište i kvalitet života flore i faune na Morači, da li se svemu može pridodati i izgradnja Autoputa “Bar-Boljare” i da li to može uzrokovati negativan uticaj na endemske vrste u gornjem toku rijeke Morače?

*“Dominantno negativan uticaj na rijeke ima krivolov. To je problem koji je rasprostranjen u cijeloj Crnoj Gori. Na drugo mjesto spadaju legalno i ilegalna eksploatacija šljunka jer na taj način ribama uništavamo riječno dno koje je osnova hranidbenog lanca. Tek na trećem mjestu dolaze otpadne vode a na četvrtom mjestu smeće koje definitivno predstavlja našu najveću sramotu i taj čuveni hobi u crnogorskom društvu da stari namještaj i razne kućne uređaje odlaže u rijeku.”*

Aktuelan je i problem otpadnih voda u Podgorici.

*“Kad ispuštate otpadne vode u neku rijeku vi povećavate saprobni index, isto kao njiva na kojoj je korišćeno previše đubriva što dovodi do onoga što prvobitno niste željeli. Morača je planinska njena u njenom toku do Podgorice i sadrži malo organskih materija, kad se doda organska materija rijeci sa smanjenim vodostajem u ljetnjim mjesecima dobijate izmijenjene ekološke uslove u toj rijeci pa se samim tim mijenja i riblja fauna. Kad je vodostaj višiji, otpadne vode imaju dosta manji negativan uticaj jer je više vode ali ljeti se javljaju ogromni problemi.”*

Na području Podgorice postoji mnoštvo kanalizacionih odvoda iz kojih se fekalne vode bez prethodnog prečišćavanja ispuštaju u vodotoke koji predstavljaju pritoke Morače. Kao primjer se može uzeti Savin potok u koji je sproveden značajan broj odvoda fekalnih voda koje dalje preko rijeke Ribnice dopijevaju u Moraču.

Otpadne fekalne vode mogu biti veoma opasne, jer lako utiču na povećanje bakteriloške zagađenosti voda, a kao posljedica se javljaju hidrične epidemije. Ove vode potiču od izlučevina, od umivanja, kupanja, organskih otpadaka hrane, pa je to razlog da sadrže veliki broj mikroorganizama izazivača crijevnih, zaraznih, virusnih i parazitskih bolesti.

Odumiranje mikroflora u Morači može pomoći i prisustvo nekih hemijskih materija. Pri tome, osim patogenih bakterija i virusa u vodotoku mogu odumirati i mikroorganizmi koji igraju glavnu ulogu u procesu samoprečišćavanja. Zato čistoća vodotoka je nezamisliva bez očuvanja njihovog živog svijeta.

Zbog svega prethodno navedenog nadležne institucije moraju intezivirati aktivnosti na realizaciji projekata koji podrazumijevaju izgradnju novog postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda sa kompletnim tretmanom kanalizacionog mulja i kanalizacione mreže u gradskim naseljima u kojim ne postoji, kao jedino pravo rješenje. Na ovaj način poboljšali bi se opšti uslovi kvaliteta života i zdravlja stanovnika Podgorice. Između ostalog, izgradnjom kanalizacione mreže na što široj teritoriji Podgorice uspješno bi se kanalisale komunalne otpadne vode iz velikog broja domaćinstava i tako zaštitile podzemne vode i vodoizvorišta na teritoriji Podgorice.

## **Green Home postavlja mobilijar na Morači-građani lome**

Izvršna direktorica NVO Green Home Nataša Kovačević takođe upozorava na goruće ekološke probleme na Morači među kojima je jedan od najvećih izgradnja autoputa Bar-Boljari. Ističe da je Green Home dobio dosta žalbi povodom devastacije riječnog korita zbog izgradnje autoputa mada češće na rijeci Tari nego na Morači. Najviše pritužbi slali su stanovci Smokovca kod Kolašina gdje se gradi petlja i ljudi su se žalili i na loš vazduh i buku pored zagađenja rijeka.

*"Imali smo i brojna zamućenja riječne vode. Kroz projekat "Natura 2000" i istraživanja kvaliteta vode 2019.godine na nekoliko lokacija nizvodno od Mataševa zabilježen je smanjen broj pastrmstih vrsta a nisu zatekli ni mnoge druge ribe"*

Green Home smatra da je rijeka Morača dostojna dodatne pažnje i značaja i smatraju da se Morača ne može posmatrati izdvojeno od Skadarskog Jezera koje je Nacionalni Park i jedno od najznačajnijih staništa za ptice na području Crne Gore. Rijeka Morača opterećena neprečišćenim otpadnim vodama uliva se u Skadarsko jezero i uzrokuje eutrofikaciju u sjevernom dijelu jezera. Zbog povećanog ispuštanja zagađenih i neprečišćenih otpadnih voda u more, pogoršano je stanje kvaliteta morske vode, posebno za vrijeme turističke sezone. Ispuštanje neprečišćenih komunalnih otpadnih voda takođe utiče na kvalitet vode za piće.

*"Nedavno smo započeli i sa novim istraživanjima uz pomoć posebne sonde koja očitava zagađenost u rijekama, tj. kvalitet riječne vode, njen sastav i pH vrijednost. Obzirom da je sonda jako skupa za početak smo morali da odaberemo jednu rijeku na koju bi smo se fokusirali. Biralimo između Zete i Lima i na kraju odabralimo Lim jer je on uništavan zagađenjem od industrijskih voda. Ukoliko finansijska situacija bude bolja, ovom idejom bi zahvatili i rijeku Moraču. Sonda u ranoj fazi može da identifikuje zagađenja a podaci bi svakog trenutka bili dostupni na internetu gdje bi svaki građanin imao uvid u podatke o kvalitetu riječne vode koji bi se ažurirali na svakih 5 minuta a i češće. Mi ćemo preuzeti ozbiljnije korake da ova ideja dodatno zaživi a djeluje da imaju sluha i u Ministarstvu održivog razvoja i zaštite životne sredine. Smatramo da bi ovo svakako doprinijelo zaštiti rijeke Morače."*

Navodi i da je Kombinat Aluminijskog Podgorica često ispuštao toksičnu kaustičnu sodu u vodotok rijeke Morače. Ta voda se kasnije uliva u Nacionalni Park Skadarsko Jezero.

*"NVO Green Home je takođe doprinio poboljšanju valorizacije priobalnog prostora rijeke Morače u centru grada. Postavili smo mobilijar, nekoliko stolova i nekoliko klupa, međutim kao i uvijek i taj lijepi gest smetao je nekome pa je sav mobilijar polomljen i uništen nedugo nakon što smo ga poklonili građanima."*

Bivši slovenački olimpijac, kajakaš i biolog, Rok Rozman, koji je jedan od inicijatora pokreta za spas rijeka Balkana i kampanje "Balkan Rivers Tour", kazao je nedavno da rijeka Morača ima veliki potencijal za održivi turizam, za ekstremni kajaking i rafting. Pogotovo u njenom sjevernom toku u kojem Morača ima karakteristike tipične planinske rijeke.

### **Postojeće postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda neekvivalentno trenutnim kapacitetima Podgorice**

Zagađenost je problem na širem planu, zbog čega nadležne institucije moraju intezivirati aktivnosti na realizaciji projekata zaštite i unaprijeđenja kvaliteta Morače, poput izgradnje novog kolektora za prečišćavanje otpadnih voda, budući da postojeći zadovoljava potrebe za oko 55.000 građana. Izgradnja novog bi trebalo da zadovolji potrebe oko 200.000 - 250.000 građana, što je približno trenutnom broju stanovnika Glavnog grada. Time bi tretman kanalizacionog mulja i kanalizacione mreže u naseljima u koje nijesu pokrivene sadašnjim kolektorom bio znatno bolji, a na ovaj način poboljšaće se i opšti uslovi kvaliteta života i zdravlja stanovnika Glavnog grada. To će se pozitivno odraziti i na zaštitu podzemnih voda i vodoizvorišta.

Odbornik Građanskog pokreta URA u skupštini Glavnog grada, Luka Rakčević ističe da je značaj Morače za Podgoricu ogroman, jer je grad vjekovima živio od same rijeke. „Međutim, značaj Morače danas je simbolički jer je rijeka devastirana, ali se nadamo da će se u skorijoj budućnosti iskoristiti njen pun potencijal, pri čemu ne mislim na brane i mini hidroelektrane, već na mjesto na kom će svi Podgoričani uživati.“

Na pitanje koliko je zelena politika zastupljenja na sjednicama Gradskog parlamenta, Rakčević kaže da je taj trend bio prilično negativan, ali u posljednje vrijeme je tema gotovo neizostavna:

*„Skupštinske debate po tom pitanju postaju sve življe, a prethodni lokalni izbori su upravo vođeni oko pitanja urbanog planiranja i zaštite životne sredine i oni su oni sada fokus gradske skupštine, ali nažalost, Gradska skupština nije pronašla još uvijek adekvatan način za rješavanje tih problema na pravi način. Iz tog postrojenja se svakog dana izliva hiljade i hiljade kubika prerađenih, poluprerađenih i neprerađenih otpadnih voda“. Rakčević navodi da je mnogo veća količina neprerađenih i poluprerađenih otpadnih voda i po svjedočenju samih ljudi koji rade nam tom postrojenju, što naročito pogađa donji tok rijeke prema Skadarskom jezeru i vodoizvorište Bolje sestre, a to vodoizvorište je glavno vodoizvorište za regionalni vodovod koji snabdijeva čitavo primorje“.*

Rakčević tvrdi da nije zadovoljan finansijskom strukturom i početkom priče oko novog kolektora - „Glavni grad je maltene založio kasarnu „Morača“ kako bi dao hipoteku za kredit da bi gradio to postrojenje“.

Drugi problem je devastacija riječnog korita rijeke Morače i u vezi sa tim loša praksa da privilegovane građevinske kompanije koje se bave poslovima eksploatacije šljunka dobijaju te poslove od Glavnog grada. „Mnoge od tih kompanija su glavne na tenderima koje je Glavni grad organizovao u posljednjih 30 godina, a mnoge grade ključne infrastrukturne objekte koje Glavni grad finansira. Jasno je da riječ o privilegovanim kompanijama koje su uništile rijeku Moraču i njen ekosistem, što je i sama vlast priznala.“

dodaje Rakčević. „Sredstva koja Glavni grad godinama dobija od koncesija za eksploataciju riječnog dna su smiješna i mjere se u nekoliko desetina hiljada eura, a šteta koju te kompanije stvaraju uništavanjem šljunka i ekosistema je ogromna i za Podgoricu i za Crnu Goru.“

## **Na Sastavcima mapirano čak 603 vrste i podvrste biljaka**

Zagađenost ne mimoilazi ni pritoke Morače, posebno rijeku Zetu, koja je prije 7 mjeseci proglašena parkom prirode. Rakčević ističe da ljudi iz Danilovgrada i Spuža više puta protestuju, a da se u Zeti može naći više vrsta otpada, od mesara, kamenorezačkih radnji.

*„Kada Ribnica presuši, vidite kakvo je njeno korito, da je ono puno smeća“, dodaje Rakčević i kaže da je prije samo par godina dio korita rijeke Ribnice betoniran - „prosto nevjerovatno da je Glavni grad dozvolio i stimulisao jednog privatnika da izbetonira korito rijeke Ribnice. Radi se o prostoru iza hotela „Nikić“, što je em nezakonito, em katastrofalno, zbog toga što se na prostoru Sastavaka nalazi područje sa najbogatijim fluorističkim područjem. Imate jednu odličnu doktorsku disertaciju profesorice Danijele Stešević koja je mapirala čitavo područje Podgorice i upravo tu na prostoru Sastavaka je mapirano čak 603 vrste i podvrste biljaka.“*

*„Možemo se svi ponositi Moračom, ali ukoliko ovako upravljamo njome, to dosta govori o nama“ – rekao je Rakčević.*

Naš grad su i naše plaže na Morači. Među njima je čuvena plaža Labud, koju mnogi Podgoričani pogrešno zovu Galeb, po još čuvenijem kajakaškom klubu u objektu projektovanom od strane poznatog crnogorskih arhitekta Vukote Tupa Vukotića. Odnedavno je osvanuo projekat za revitalizaciju gradskih plaža, a plaža Labud od skoro uživa i zakonsku zaštitu.

*„Sama priča oko uređenja plaže je pomalo licemjerna kada dolazi od onih ljudi koji samo na 50 metara u Njegoševom parku planiraju hotele i betonski prostor njihovim investitorima. Postojala je praksa starih generacija da nakon napornog dana posla i podizanja porodice, jednostavno uzmu peškir u ruke i spuste se do plaže. Mi danas ne svjedočimo toj praksi“ – dodaje Rakčević.*

Na pitanje kako stati na put ilegalnoj eksploataciji šljunka u Morači, Rakčević odgovara da svim građevinskim kompanijama koje nezakonito obavljaju tu djelatnost treba ukinuti koncesije i pojačati inspekcijski nadzor.

## **„U zimskim mjesecima sav naš nemar i loš odnos prema Ribnici ispliva na površinu“**

Sastavci su srce našeg grada, a Ribnica još jedan simbol Podgorice. Druga strana medalje je ogromna količina otpada koju možemo pronaći u njenom koritu i na njenim obalama. To nam potvrđuju Senada Mulešković, PR u Gradskoj čistoći i istaknuti radnik Bajram Gaši.

Na pitanje ko je konkretni krivac za takvo stanje u rijeci, Mulešković odgovara da su to prije svega nesavjesni pojedinci. S druge strane, tu su i oni koji se obraćaju Čistoći i prijavljuju odlaganje otpada i druge incidente.



*„Komentare dobijamo ne samo kada su prijave tog tipa, već i na naše objave na društvenim mrežama. Nedavno smo imali akciju čišćenja velikog dijela rijeke Ribnice, a komentari ispod ove objave pokazuju koliko građani podržavaju ove akcije i koliko ih je neophodno često organizovati. Mi smo našim građanima omogućili da na još jedan način sugerišu i budu partner ovom našem poslu putem aplikacije Kasper, koja omogućava prijavljivanje nelegalno odloženog otpada ne samo u rijeke, već i na druga mjesta u gradu.“*

Bez obzira na to, priznaje Mulešković, nije lako organizovati akcije čišćenja u nekim mjesecima, ponajviše zbog vremenskih uslova. Kako bi se spriječilo da zimski mjeseci sa obilnim padavinama povuku i velike količine smeća, Senada ističe da su u maju i junu tekuće godine postavili dvije zaštitne barijere, jednu ispod mosta Kapadžića, a drugu ispod Tabačkog mosta. „To je bio način da mi pokušamo da spriječimo da otpad ide ka Sastavcima i da se na toj lokaciji smanji količina otpada“.

U zaštiti životne sredine u Glavnom gradu, nijesu usamljeni, tu im pomažu i kolege iz Službe zaštite, Zelenila, NVO, građani... Međutim, glavni heroji ove priče su radnici Čistoće sa terena, među njima Bajram, koji priznaje da nije lako izaći sa otpadom koji građani odlažu u Ribnicu, te da nailaze na otpad poput kućnih i kuhinjskih elemenata. „Tu su i velike količine robe koje voda nosi na sve strane, a u maloj metraži možemo i po 60 do 70 vreća da napunimo.“ Taj krupni otpad, kaže Bajram, dopijeva u rijeke kada je visok vodostaj Ribnice. „Trebalo bi ozbiljno razmisliti o svijesti čovjeka koji stari kauč baca u Ribnicu“, dodaje Mulešković.

Otpada je različitih vrsta, ali Čistoća nema ovlašćenje da kažnjava nesavjesne počiniocce, „ali imamo saradnju sa inspeksijskim službama na nivou grada i komunalnom policijom i prijave koje smo podnosili na zatečeno stanje, najčešće su bile protiv NN lica. Samim tim ih je teško identifikovati, a nadam se da bi prva sankcija pozitivno uticala na svijest kod pojedinaca“ kaže Mulešković.

*„Naše rijeke treba da sačuvamo jer su one simbol našeg grada. Ako ne vodimo računa o njima, to je negdje ogledalo svih nas“.*

## **Državni i inspeksijski organi uglavnom ćute**

Dejan Milovac iz MANS-a ističe da najveći problem u gornjem dijelu toka Morače i u koritu rijeke Tare predstavlja nelegalno deponovanje građevinskog materijala i otpadnih voda od strane kompanije CRBC i drugih podizvođača i vezi sa tim zamućenje rijeke Tare, te da su to bili povodi mnogobrojnom obraćanju Inspekciji za vode, Upravi za vode, Ekološkoj inspekciji i tužilaštvima.

Milovac kaže dalje da nijesu imali veliki odaziv od strane državnih organa : „Kada smo tražili od Uprave za inspeksijski nadzor informaciju koliko je napravljeno inspeksijskih nadzora na dionici auto puta, koje su mjere i protiv koga su izrečene, da li su plaćene te kazne, dobili smo odgovor da je to poslovna tajna i da ne mogu da nam daju te informacije, što nije u skladu ni sa Ustavom, ni Zakonom o slobodnom pristupu informacijama i u krajnjem sa Zakonom o inspeksijskom nadzoru, koji predviđa da svaki inspeksijski nadzor mora biti javan. Takođe, obratili smo se i Agenciji za zaštitu životne sredine u cilju davanja izvještaja u pogledu sprovođenja mjera predviđenih u Elaboratu procjene uticaja na životnu sredinu za izgradnju autoputa, dionica Smokovac – Mateševo, što se odnosi naravno na korito rijeke Morače i Tare, ali i ti podaci su proglašeni za tajnu i nijesmo ih dobili.“

Na tražene podatke su ćutali i iz Monteputa i bivšeg Ministarstva održivog razvoja i turizma, zbog ćega MANS, tvrdi Milovac, vodi pravnu bitku u više predmeta pred Upravnim sudom.

## **Evidentan pad broja prijavljenih za krivićna djela protiv životne sredine i uređenja prostora u ODT Podgorica**

Prema izvješćaju iz 2017, broj prijavljenih lica Osnovnom državnom tužilašćtvu u Podgorici za krivićna djela protiv životne sredine i uređenja prostora iz glave 25 Krivićnog zakona Crne Gore je 85, broj riješenih predmeta 43, a neriješenih 16. U 2018. godini taj broj je znatno manji, pa je prijavljenih 49, ali je i manji broj neriješenih predmeta – njih 10. Sličan trend prati i 2019. godinu, prijavljeno je 40 lica, a neriješenih predmeta 6.

Upitan o krivićnim dijelima povodom kojih su podnosili krivićne prijave, kao i o njihovom ishodu pred nadležnim tužilašćtvima i sudovima, Milovac istiće da je u pitanju ćitav set krivićnih dijela, od oštećenja životne sredine, unišćenja i oštećenja zašććenog prirodnog dobra, nepreduzimanja mjera zaštite životne sredine, neizvršenje odluke o mjerama zaštite životne sredine, ali i druga krivićna djela poput zloupotrebe službenog položaja. Kada su u pitanju lica protiv kojih su podnosili krivićne prijave, Milovac istiće da su to bivši ministar održivog razvoja i turizma, Pavle Radulović, bivši ministar saobraćaja i pomorstva Osman Nurković, odgovorna lica iz Uprave za inspekcijski nadzor, kao i kompanija CRBC koja je fizićki tu davastaciju sproveda.

Milović napominje da najveći broj krivićnih prijava nije prošao u dalju fazu postupka. „ Mislim da je od 4 krivićne prijave koje smo podnijeli još samo jedna ostala u postupanju, dok su ostale odbaćene i od Specijalnog državnog tužilašćta i Osnovnog državnog tužilašćta jer nijesu cijenili da postoje elementi tih krivićnih dijela“. Milović smatra da tužilašćto odbacuje krivićne prijave u relativno kratkom roku budući na obimnost dokazne materije koju treba sagledati i da za sada još nijesu uspjeli doći do sudova.

## **Moratorijum na eksploataciju šljunka „pao u vodu“**

Podsjetimo, Moratorijum na eksploataciju šljunka i pijeska iz rijećnih korita je uveden 2017. godine od strane tadašnjeg Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja. Upravo jedan od razloga za uvođenje moratorijuma se odnosio na koncesione ugovore i u vezi sa njima nelegalnu eksploataciju šljunka i drugog rijećnog materijala. Milovac smatra da on nije donio željene rezultate. Kao razloge navodi netransparentnost samih organa u pogledu postojećih koncesionih ugovora, nepostojanje podataka o kolićinama eksploatacije šljunka ćak ni za one koncesionare koji su imali dozvolu za eksploataciju.

*„Ono što ja mislim da je svojevrsna pljaćka i devastacija životne sredine je to što je Uprava za vode angažovala kompanije koje su trebale da izvrše remedijaciju tih korita koja su bila devastirana nelegalnom eksploatacijom šljunka, što se pretvorilo u produćenu eksploataciju šljunka, što plaćaju građani pod paravnom te remedijacije rijećnih tokova“.*

*„Dokle god nemamo politićku volju i kapacitet da sprovodimo zakone koji će ići dalje od toga da donese neki propis i da se na tome stane, nećemo imati povoljnu situaciju kada su u pitanju rijeke“, zaključuje Milovac.*

# **BUBICOM DO DIPLOME**

**Studentski radio KRŠ**



Urednice:

**Milica Lipovac i Maria Brnović**

Od prvog dana škole, učiteljice se trude da nauče djecu da varanje na testovima nije ispravno i da to ne treba da rade. Međutim, realnost je potpuno drugačija. Kako se količina gradiva koje je potrebno naučiti povećava, učenici, a još više studenti, pribjegavaju raznim načinima varanja. Varanje na ispitima je, u većoj ili manjoj mjeri, prisutno na svim fakultetima. Postoji mnogo razloga i još više opravdanja, ali bilo koji način varanja na ispitu povlači pravnu odgovornost i ne smije biti tolerisano. Odlučili smo da istražimo ovaj fenomen kako bismo dobili bolji uvid o ovoj veoma bitnoj temi.

Najzastupljeniji način varanja je prepisivanje, sa puškica ili sa testa od ostalih kolega. Došaptavanje, prepisivanje i „puškice“, kao staromodni načini varanja, sve više se u poslednje vreme zamjenjuju novim tehnikama kao što su mikrokamere. Tu je naravno mobilni telefon koji nam olakšava sve, pa i prepisivanje. Nerijetko se dešava da studenti polože ispit sa mobilnog telefona i posle se pohvale svojim kolegama kako su nadmudrili profesora. Postoje razni načini prepisivanja. Sve zavisi od toga koliko su studenti kreativni. Recimo tzv. puškice možemo da sakrijemo ispod suknje, u hemiskoj olovci. Možemo da ispišemo odgovore na rukama i da prekrijemo rukavima. Imamo isto i zamjenu ispitnog lista.

Dešava se recimo kad unaprijed znate vašu temu na ispitu ili dobijete jedno esejsko pitanje, da studenti prethodno kući napišu sva pitanja na odvojenim listovima. Kada profesor da temu, oni se potrudu da tokom ispita nešto pišu, ali da na kraju, neprimjetno, izvade onaj list na kojem se nalazi ispitna tema. Takođe zamjena ispitnog lista sa tuđim, kada kolega prihvati da vam uradi cijeli ispit. Sve je to komplikovano raditi, ali nekima i uspijeva. U skladu sa vremenom i razvojem nove tehnologije pojavili su se i novi načini varanja studenata na ispitima. Takođe postoje i kamere u hemijskoj olovci ili na dugmetu na košulji... zatim i sat sa cjelokupnim gradivom. Sada imamo one pametne ručne satove i sve možemo s njima završiti. Dakle, sve su to neki od načina kako studenti ovih dana ili upravo sad dok mi vodimo ovu emisiju jer je ispitni rok.. Dakle, pokušavaju da polože ispite da bi ispunili uslov za budžet ili za upis u narednu godinu ili ne žele da produže godinu studija... Iz raznih razloga.

Sigurna sam da oni imaju mnoštvo razloga za to. No ipak nismo pomenule jedan karakterističan način varanja na ispitu – bubice. Pod bubicom podrazumijevamo bežični aparat, raznih dimenzija, koji se uz pomoć pincete stavlja u ušni kanal. U poslednje vreme pojavile su se i u boji kože, tako da su gotovo nevidljive. One za razliku od drugih načina varanja, paralelno postaju i biznis. Tome u prilog idu i mnogobrojni Instagram oglasi za bubice ili čak reklame koje su postavljene u neposrednoj blizini fakulteta. One zapravo predstavljaju proces usavršavanja tehnologije koji je zloupotrebljen u lične svrhe. Iako za ovo postoji rješenje koje je takođe dio usavršavanja tehnologije tj. ometači signala, kako saznajemo, oni nisu zastupljeni na fakultetima u Crnoj Gori.

### **Kako funkcionišu bubice?**

Na to pitanje će nam odgovoriti student Elektrotehničkog fakulteta Univerziteta Crne Gore, Luka Belojević. Od njega ćemo saznati i da li se bubice najviše koriste na usmenim ili pismenim provjerama znanja, i da li se bubice koriste na tehničkim fakultetima.

*"Postoji 5-6 vrsta bubica, a ja ću objasniti 2 najosnovnije koje se koriste najviše, za ispit obično. Znači imaš wireless bubicu, wirelessom se povežeš sa nekim drugim i imaš bubicu koja se preko telefona, poveže se na telefon preko bluetootha i ti zovneš čovjeka na telefon i bukvalno samo pričate kad treba. Bubice se obično koriste za teoretske ispite. Najviše ćeš bubica sresti kod kolega na ekonomskom i pravnom fakultetu. Ja nisam još vidio, bila je jedna makar bubica na mom elektrotehničkom fakultetu, to je bilo nešto teoretski, znači oni se obično koriste za teoretske predmete gdje može ono što se reče i da se napiše. Arhitektonskom ili građevinskom ili elektrotehničkom fakultetu gdje su sve zadaci, matematika, ti baš ne možeš da tražiš od nekoga da ti cijeli zadatak ispriča jer obično zadaci su ogromni, ali bilo je i takvih ljudi koji su i to na bubice radili. I previše oduzima vremena da objasniš nekome zadatak preko bubice, pa onda da ti on shvatio što si objasnio, nađe zadatak, odradi zadatak.. jer ti stojiš tu i čekaš. Mnogo je lakše da naučiš, mnogi nauče. Isto tako, bubica je limitirana samo na pismenim kolokvijumima jer na usmenim kao što znaš postoji određeni delay. Sad ne možeš da čekaš da ti neko odgovori pred profesorom. Bubice su veoma rizične same po sebi, jer postoji... Da objasnimo, bubica se sastoji od slušalice koja je u tvom uvetu, koja je veoma mala, ne mogu da objasnim, definitivno kad je ubaciš u uvo ne može da se primijeti. Ali opet postoji određeni rizik jer imaš mikrofona ispod majice, koji je vrlo lako primjetljiv. Tipa ako profesor posumnja on će ti reć skini majcu, u sred kolokvijuma. Sastoji se od telefona i od wireless receiver. Mnogo modernije je sad bluetooth samo se povežeš na slušalicu, i povežeš se preko bluetootha na mikrofona, i bukvalno samo pričaš preko telefona. Sad, naš elektrotehnički fakultet koristi i ometače. Obično se bubica aktivira tako što 2 puta takneš na mikrofona da bi on mogao da sluša, jer mikrofona kupi sve. Obično takne se dva puta, on naoštiri uho i ti što god si rekao on će da prenese i nađe tipa knjigu, prenese tebi dok ti slušaš. Isto tako imaš i da on tapne 2 puta kad je našao odgovor da ti ne bi svo vrijeme slušao sa strane i da nađeš odgovor.*

*Govorimo o bežičnim bubicama za polaganje ispita. Bubica prima signal putem handsfree uređaja, koji se nalazi oko vrata ili ramena, a spojen je najčešće na mobilni telefon. Dakle, telefon u džepu, kablovi i mikrofona ispod majice i bubica u uvu.*

*Međutim, postoje i takozvani „setovi za prepisivanje“. Oni uz bubicu, telefon i mikrofona podrazumevaju i kameru, koja može biti u rukavu ili čak i u olovci. Kamera šalje snimak na uređaj sličan laptopu, a potom „šaptači“ pričaju odgovore putem bubice. Domet kamere je od 50 do 300 metara, u zavisnosti od prepreka. Bubice se iznajmljuju, dakle plaćaju se i cijena varira. Obično je to od 15 do 25 eura, a sada preko interneta može da se naruči i za deset eura. Naime, studenti i studentkinje mogu, što se obično i dešava, zajedno iznajmiti bubicu i podijeliti troškove. Kada jedan student polaže ispit, drugi diktira, a potom zamijene uloge" objasnio nam je Luka.*

*Nakon objašnjenja kako bubice funkcionišu i kako se koriste, u nastavku navodimo odgovore studenata na pitanje da li se bubice koriste na njihovim fakultetima i koji je njihov stav o tome da li je korišćenje ovih sredstava opravdano ili ne.*

## ANKETA

1 - Mislim da se bubice koriste naravno i na našem fakultetu, i da su se koristile i da će se koristiti, baš kao i na ostalim fakultetima. Međutim, ja lično nisam bila u kontaktu, barem ne da ja znam ili da su oni podijelili sa mnom, s ljudima koji su koristili bubice odnosno taj način varanja. Međutim, ako taj način nije korišćen korišćeni su mnogi drugi, koristila sam ih i ja i pretpostavljam da će da nastave da se koriste i dalje. Što se tiče toga da li se podržava, osuđuje ili razumije mislim da zavisi od mnogih faktora. Kao prvo treba da se osuđuje sa neke moralne strane gdje treba da se uzme u obzir da ima mnogo studenata koji na pošten način, bez ikakvog varanja, se trude i uče i troše svoje vrijeme i energiju da na pravi način polože ispit, i samim tim i kasnije u životu je l da? Pa sa te strane, trebalo bi da se osuđuje varanje. Međutim, s obzirom da cio sistem u našoj državi funkcioniše tako jelte da uspijevaju oni koji imaju veze, oni koji varaju, ili slično, u suštini da pobjeđuje onaj ko je najjači. Znači više nije bitno ko je pošten ko nije, ako treba svako da grabi svoju priliku, ako već nije bitno kako ćemo poslije fakulteta doći do posla, jer opet ćemo morat nepoštenim putevima da dolazimo, preko veza ili bilo šta slično, jer će nas preteć neko bilo da je pametniji ili nije pametniji, samo što ima veza – odnosno na nepošten način, mislim, onda nije bitno ni što se na fakultet tako stvari rade je l da. Mislim da treba prvo popraviti sistem koji će dozvoliti poštenima da prosperiraju prvi, nakon fakulteta i uopšteno u životu, mislim da ćemo tek onda moći da osuđujemo one koji kroz život prolaze varanjem.

2 - Ja sam student na univerzitetu Mediteran, na Fakultetu za turizam i hotelijerstvo. Mogu reći da se na našem fakultetu bubice ne koriste u velikoj mjeri. Da li je to zbog rigoroznih kazni koje se dobijaju zbog korišćenja istih ili zbog nekih drugih razloga, nisam siguran, ali ja to ne podržavam. Ali mogu reći da razumijem jer eto dešava se da studenti nemaju vremena jer rade ili imaju nekih drugih obaveza, da i ne mogu da nauče neke druge predmete, pa se onda moraju poslužiti tim metodom prepisivanja. Tako da bi to bilo moje mišljenje o korišćenju bubica.

3 - Što se tiče upotrebe nedozvoljenih sredstava za polaganje ispita na Pravnom fakultetu UCG-a, vjerovatno bi svaki student stao u odbranu svog fakulteta, ali ja to ne koristim. Ali ipak treba gledati sa jedne mnogo realnije i bolje strane i nekako ukazati na problem koji je itekako prisutan u obrazovnom sistemu i koji itekako utiče na akademsku čestitost i kalja obraz svima onima koji se zaista trude za svoj akademski uspjeh. Tako da na Pravnom fakultetu upotreba bubica je itekako prisutna i to je veoma lako evidentirati. Nažalost, taj problem treba adekvatnim metodama i adekvatnim načinom uticaja an studente regulisati i otkloniti, ali ipak prvashodno treba uticati na svijest samih studenta. Mada je ovdje možda jedan i od najključnijih problema u svoj ovoj priči koja se tiče upotrebe nedozvoljenih sredstava, cjelokupna obnova obrazovnog sistema, pogotovo visokog obrazovanja u CG. Da li se upotreba nedozvoljenih sredstava sa mog aspekta, odnosno sa aspekta studentkinje opravdava? Naravno da ne. Smatram to jednim jako podlim načinom dolaženja do neadekvatnog uspjeha. Kada kažem neadekvatnog, mislim nezaslužnog i uspjeha koji se ne može uopšte nazvati uspjehom. Jer ipak ukoliko ste dobili, osvojili određene poene ili ostvarili određenu željenu ocjenu upotrebom nedozvoljenih sredstava i na taj način smatrate da ste iz te priče izašli kao neko ko je nadmudrio profesora ili obrazovni sistem, zapravo treba da shvatite da ste vi na gubitku i da ste vi u ovoj čitavoj priči ispali kao gubitnik.

4 - Na mom fakultetu upotreba bubica i drugih sredstava za varanje je prilično mala iz razloga što studiram muzičku akademiju i prosto priroda samog fakulteta to ne dozvoljava. Nastava najvećim dijelom podrazumijeva praktični rad i sviranje, što ne znači da se na teoretskim predmetima bubice ne sreću, ali mnogo manje nego na drugim fakultetima. Druga stvar je što na godini ima vrlo malo studenata, od 10 do maksimalno 20, tako da je profesor u stanju da nas sve drži „na oku“ dok polažemo neki ispit. A i baš tog razloga što nas je malo nekako smo povezani sa profesorom tako da nas moral sprečava da varamo i koristimo uređaje za prepisivanje, što nije baš slučaj na drugim fakultetima, gdje se u ispitnim salama nađe i preko 100 studenata, tako da ne postoji ta veza sa profesorima. Generalno upotrebu bubica ne podržavam jer prosto smatram da nije etički, iako u nekim slučajevima nemam ništa protiv, jer današnji sistem je toliko teoretski okrenut da se dešava da kada student završi fakultet uopšte nema praktičnog znanja o materiji koju je izučavao i uopšte se ne može snaći u stvarnom svijetu. Tako da razumijem kada neko misli da mu to znanje iz određenog predmeta znači samo da dobije tu ocjenu i želi samo da ostvari određeni broj bodova. Mada je upotreba bubica danas mnogo zloupotrijebljena i ne koristi se samo u te svrhe koje sam rekla, tako da postoje studenti koji čitav fakultet završe na taj način. Dakle, kroz samo pomoć bubica i to se u potpunosti protivi svemu što vjerujem i smatram da je to za najstrožije kazne.

5 - Dolazim sa ekonomskog fakulteta UCG-a, i što se tiče bubica znam da možda 5-6 ljudi koristi bubice. Vjerovatno postoji mnogo više studenata koji koriste bubice, ali to većinom kriju jer se stide zbog toga što ih uopšte koriste. Za određene teške predmete koje je skoro pa nemoguće položiti, takvo korišćenje osuđujem zbog toga što je potrebno za fakultet imati određeno znanje, a ne prepisati nešto. Jer kasnije u poslu treba da znamo određene stvari i da ih radimo praktično, a ti studenti neće imati znanje ni nikakvu praksu u vezi toga.

6 - Fakultet političkih nauka, UCG, pa što se tiče korišćenja bubica upoznat sam sa tim da dosta studenata na našem fakultetu dosta koristi bubice i apsolutno sam protiv toga. A to nije samo problem na našem fakultetu, nego na svim, pa i vjerovatno na privatnim univerzitetima. Ono što mogu da kažem jeste da poznajem par kolega/koleginica koji su koristili bubice i koji su uz pomoć njih položili ispitate što je meni apsurdno, ali očigledno je da i dalje može da prolazi ta priča na fakultetima iako se već duži niz godina priča o tome da će se uvesti ometači koji će spriječiti prepisivanje i švercovanje preko ovog sredstva švercovanja.

7 - Ja sam sa pravnog fakulteta, UCG-a, mislim da se bubice ovdje koriste u mnogo većem broju nego što se zaista misli, ali kako ti ometači ne rade prosto je nemoguće identifikovati iste. Mislim da je na pravnom fakultetu malo to i poražavajuće budući da je opet u pitanju studija prava. Znam da studenti na kraju kad počnu da rade opet krenu od nule u nekoj praksi, ali opet mislim da se pravi put ne može graditi korišćenjem bubica ili ostalih sredstava prepisivanja.

### **Otprilike recite nam broj studenata koji su koristili bubice na vašem fakultetu?**

8 - Rekao bih da je taj broj svega 2 studenta na fakultetu na kojem ja studiram i da je bila jedna situacija na prvoj godini kada je jedan student uklonjen iz amfiteatra zato što je koristio nedozvoljena sredstva. A tokom godina za drugog studenta čije ime mi je poznato sam čuo da ispitate polaže uglavnom preko bubica i sada sam se sjetio da je i

meni jednom poslao poruku. Nije mi nagovijestio kako bi on to polagao ali tražio je pomoć oko polaganja ispita. Meni niko blizak, da ja znam ne koristi bubice, ali taj broj je nizak, rekao bih 1 odsto studenata koristi bubice. U pitanju je elektrotehnički fakultet. Takve sam priče čuo, nisam upoznat, ali kad nešto kruži toliko često počnete stvarno da sumnjate da je to istina, u pitanju je student sa niže godine i od više različitih izvora sam čuo da on upravo tako završava svoje ispite.

Ova priča ne bi bila potpuna bez takoreći „druge strane“. Odlučili smo da porazgovaramo sa prodavcem bubica, koji je zatražio da bude anonimn. Htjeli smo da saznamo kolika je prosječna cijena bubica, koje vrste bubica postoje, koliko studenata mu se javi u toku semestra i sa kojih fakulteta najviše i da li mu oni daju neka objašnjenja zašto koriste ova nedozvoljena sredstva.

## **PRODAVAC BUBICA:**

*“Znači osim bubica studenti najčešće koriste i neka druga pomagala kao što su smart watch-ovi. Cijena smart watch-a je negdje oko 30 e, zato što se on može iskoristiti za nekoliko predmeta. Nekoliko kolokvijuma jer nema baterije koja je ograničenog trajanja. Za razliku od bubica, kojoj je cijena negdje oko 15 e, u zavisnosti da li korisnik prvi put koristi bubicu ili je već ranije iznajmljivao, tada bi cijena bila negdje oko 10e. Cijena zavisi od toga da li korisnik uzima jednu bateriju ili više baterija, jer je pretpostavka da ako korisnik uzima više baterija da će ih koristiti na više ispita. Najpoznatija vrsta bubica danas jesu te bežične bubice, ili bluetooth bubice. One rade na istom principu kao bežične slušalice, odnosno bluetooth slušalice. Poena je u samom nazivu BLUETOOTH, dakle između prijemnika i same bubice postoji bluetooth veza, a na prijemnik se naravno povezujemo telefonskim signalom. Dosta puta se desilo da studenti nisu uspjeli da prepisu zato što je profesor pronašao tu bubicu. To je dosta teško uraditi, jedan od primjera je bio dakle da je jednostavno upalio bluetooth na telefonu i gledao sve uređaje koje je njegov telefon našao. Međutim nikad ne može sa sigurnošću znati kod kog studenta se ta bubica nalazi. Studenti obično bubice najviše traže u tim mjesecima kad su kolokvijumi i završni ispiti. Sigurno bude oko 30ak izdavanja bubica. Ne bude svaki dan, može svaki drugi. Desi se i dana kada budu sve moguće bubice izdate, tako da po ispitnom roku bude od 30-40 izdavanja bubica. Više studenata može koristiti tu bubicu tako da ne mogu sa sigurnošću reći koliko je tačno studenata koristilo. Najviše studenti socijalnih nauka traže te bubice zato što pretpostavljam moraju da znaju odlomke iz tekstova ili knjiga napamet, što je teško i komplikovano za pojedine studente. Mislim da ti tekstovi nisu uopšte prilagođeni studentima. Takođe, neki profesori traže da se neke stvari iz njihovih knjiga znaju napamet, što je takođe zaista neshvatljivo. Iz pozicije studenta, mislim da imaju pravo što se tiče pojedinih predmeta. Mi se bavimo samo iznajmljivanjem bubica. U prodaji, one se mogu naći od 80, to su najjeftinije. Za te najjeftinije bubice i najmanji ometači bi mogli da naprave problem. Studentima se dešavalo da ljudi upale ometače i da onda jednostavno ne mogu prepisati bilo šta ili čuti sagovornika tj. onoga ko nam pomaže na kolokvijumu. Studenti se uglavnom ne pravdaju, a ja ih uglavnom ne pitam jer studenti se na taj korak odlučuju samo ukoliko je zaista došlo do nekih zadnjih momenata kada to treba da se polaže: ukoliko nisu spremni. Opet kažem, to je po mom mišljenju odgovornost profesora koji nije prilagodio predmet studenima. Predmet se obično prilagođava materiji koju profesor posjeduje, a ne mogućnostima i shvatanjima studenata. Mislim da se na različite načine može doći do cilja. Opravdanje što se mene tiče, uvijek treba da bude profesor.”*



Da je korišćenje bubica na fakultetu „sramno“ i poražavajuće, smatra Lazar Talović, student povjerenik Univerziteta Crne Gore.

U nastavku je razgovor sa Lazarom.

### **Da li osuđuješ varanje na ispitu i kolokvijumu, odnosno korišćenje bubica?**

Lazar Talović: „Da! U najvećoj mogućoj mjeri, jer ono što smo izabrali da studiramo treba da bude naš poziv životni u stvari, da se time bavimo sutradan. Na neke ovako fakultete koji imaju, što si maloprije rekla, bubačke predmete, donekle i da prihvatim. Ali ne mogu nikako da podržim na neke fakultete od koji će nam zavisiti život, tipa medicinski fakultet. To je sramno. A opet i ti fakulteti koji imaju bubačke predmete i nisu toliko teški. Tako da je to tako bespotrebno i donekle sramno jer em što lažete profesore, lažete svoje najbliže, imate lažnu ocjenu, lažete samoga sebe.“

### **Postoji li nekad opravdanje za to? Recimo ako studenti kažu iz zdravstvenih razloga nisam mogao da naučim...?**

Lazar Talović: „Ne. Zdravstveni razlozi, ako su neke ozbiljnije prirode, profesori će imati razumijevanja. Preko studentskih predstavnika i vijeća koji djeluju na fakultet, može se izboriti neki dodatni rok, kao što je sad za koronu izdejstvovan dodatni rok. U suštini imate redovni i popravni rok, u avgustu dva roka, i često, makar na našem fakultetu profesori organizuju vanredne rokove bez ikakvih uticaja sa strane, nekih instanci. Znači svojevrijedno. Tako da, nema opravdanja za to. Pogotovo ne zdravstvenih.“

### **Znači nikakvih opravdanja?**

Lazar Talović: „Ne.“

### **Znamo da neki studenti recimo i rade i imaju porodice i već dugo godina studiraju. Možda im je gradivo preteško, preobimno...?**

Lazar Talović: „Poštenije je nešto bataliti onda. Poštenije je reć „Ja nisam za ovo, neću“. To je makar časno prema sebi i prema drugima i prema profesiji kojom želi neko da se bavi. A ako neko već toliko godina studira, vala deset puta neku stvar da ponavljate, vala ćete zapamtiti nešto najosnovnije da položite. A opet, sumnjam da imamo takvih bauka, što se kaže, od profesora kod kojih je to potrebno. A opet kad neko radi i ima porodicu, to je pohvalno. Svaka čast na volji. Ali postoji uvijek drugi način. Ljepše da se to nauči. Eto najgore, postoje te skripte. Neki ih osuđuju, neki kao ajde podržavaju. Ali eto. Makar se iz te skripte može naučiti to najosnovnije za šesticu, što se kaže. Tako da nema potrebe za tim.“

### **Da li studenti Univerziteta Crne Gore koriste bubice?**

Lazar Talović: „Pa pretpostavljam da koriste. Što je najgore mislim da koriste. Konkretno za naš fakultet, Fakultet političkih nauka ne znam nijedan slučaj. A i da znam nešto ne bih mogao da kažem ime i prezime. Ali stvarno ne znam. I ovako da kažem da znam da je neko, baš niko da znam. A što se tiče Univerziteta, tvrdim da postoje. Jer ne bi bilo onoliko profila na instagramu: bubice iz raznih gradova, pg, nk, bar, bijelo polje... Ne bi jednostavno bilo posla da to ljudi ne koriste. A tih profila ima puno. Imaju dosta pratilaca, tako da mislim da ljudi koriste.“

## **Pretpostavljam da ti nisi nikad koristio to?**

Lazar Talović: "Nikad, nikad u životu i neću. Časnije mi je pastl taj ispit i produžit godinu ili poč na popravni, nego imat lažnu ocjenu u indeksu. Što mogu s njom? Da se pofalim da sam dobio desetku, a ne znam za desetku."

## **A jesi li možda bio na drugoj strani, odnosno osoba koja šapuće i pomaže onome drugome ko koristi bubicu.**

Lazar Talović: "Ne, nikad. Ne."

## **Ni to isto ne bi radio?**

Lazar Talović: "Ne. Znaš kako. To je nezahvalno. Ispao bih možda sad i dvoličan da kažem da ne bih. Vjerovatno ako je neki drug, bih učinio. Ne bih ga podržao, ali bih učinio. Jer to je ipak drugarstvo."

## **A zar ne misliš da na taj način opravdavaš korišćenje bubica?**

Lazar Talović: "Pa na takav način... Ispadam dvoličan i kontradiktoran sad malo, definitivno. Ali ne znam. To gledam sa nekog drugog aspekta drugarstva. Ah, drug mi je. Aj da mu pomognem, ali možda i ne bi. Baš težak odgovor da dam. Nakon sve ove priče, ispašću i dvoličan i kontradiktoran i loš drug. Ne znam. To je težak odgovor."

## **Koji su načini da se to reguliše? Odnosno da se studenti na neki način podstaknu, motivišu da pošteno završavaju svoje fakultetske obaveze?**

Lazar Talović: "Pa način na koji to može da se riješi, ali to nije način za motivisanje. To je jednostavno... ometači. Prisutni su na velikom broju fakultetskih jedinica nekih malo većih fakulteta. Tipa znam da su ih na UDG i čini mi se na Ekonomski uvodili. To je jedno rješenje, a sad kako studente motivisati? Treba da budu sami motivisani time što studiraju. Da izaberu, prva stvar, onu stvar kojom žele da se bave. I nije strašno da ako im se to ne sviđi, da odustanu. Jednostavno, upišeš drugi fakultet. Niko nikoga ne ograničava da fakultet mora da se završi u roku za četiri godine, a mora baš to što je upisao. Imamo svi slobodu izbora. Ako ti ne odgovara, batali. Časnije je. Promijeni drugi fakultet. Nađi ono što ti odgovara, pronađi se. Čak nije loše poslije srednje napraviti pauzu. Dobro razmislit čime želi ko da se bavi u životu i kad nađe ono što voli, sigurno mu neće trebat veća motivacija od toga. To je neko moje mišljenje."

## **Da li imaš isto mišljenje kad je u pitanju plagiranje seminarskih i magistarskih ili prepisivanje na drugi način, ne samo korišćenje bubice?**

Lazar Talović: "Da. Znaš kako. Prepisivanje... Svi smo mi prepisivali. Svi smo švercovali, eto makar u tu srednju školu, te puškice čuvene. Prepisivanje na fakultetu.. Jesam par puta prepisivao iskreno i bio sam ponekad baš u ružnim situacijama da mi kolega krije rad. Što mi je stvarno nečasno, nesavjesno, ne znam... užas. Nisam ja tražio da mi on šapuće. Samo da on skloni malo ruku da ja vidim što je on napisao. Eto, to je mogao da uradi. To prepisivanje, toga ima uvijek. To nije sad kao plagijat. Te prepíšeš jedno pitanje, dva, eto čisto zarad kojeg većeg boda. Ništa drugo. Da lakše položiš. A sad cijeli rad da se prepisuje.. Opet kažem, toga ima, češće nego bubica. A plagiranje diplomskih, magistarskih, seminarskih... Ajde seminarskih, možda i mogu da shvatim. Stvarno nam daju glupe teme i kidaju bodove na neke sitnice. A diplomski i magistarski su opet radovi za šta smo

se usko specijalizovali da radimo. To ne treba da plagiramo. To je baš nešto u šta treba da se unesemo, da damo neki svoj pečat tom radu jer to će nas sutra predstavljati. A opet znam da postoji veliki broj stranica na instagramu: izrada seminarskih, magistarskih, diplomskih radova... povoljno. I onda se ljudi upušte u to. Što da ne? Evo vam pedeset eura, ja ću da šedim kući."

Ministarstarka prosvjete nauke, kulture i sporta, Vesna Bratić govori da se u svom profesorskom radu susretala sa primjerima prepisivanja kao što je, kako kaže, vjerovatno i svaki profesor i dodaje da nije imala toleranciju za takvo ponašanje.

Na naša pitanja o ovom fenomenu, odgovorili su iz Odjeljenja za učenički i studentski standard, **Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta**. Odgovor prenosimo u cjelosti.

*"Varanje na ispitima nije samo povreda etičkih načela prilikom studiranja, kojima treba da se rukovodi svaki student, već je to puno više. Time se dugoročno narušava akademski integritet i ugled studentske zajednice i ustanova visokog obrazovanja u cjelini. Zato je Ministarstvo prosvjete u ranijem periodu posvetilo značajnu pažnju ovom fenomenu, kao i drugim oblicima kršenja akademskog integriteta. Studenti se oduvijek služe „prečicama“ kako bi lakše stigli do ocjene ili diplome ...*

*U cilju podizanja svijesti, jačanja transparentnosti, daljeg edukovanja studenata i akademske zajednice usvojen je Zakon o akademskom integritetu. Kršenjem načela akademskog integriteta za studente smatraju se prepisivanje, korišćenje nedozvoljenih sredstava i literature na ispitima i drugim oblicima provjere znanja, polaganje ispita i drugih provjera znanja za drugog, kao i drugi načini varanja studenata na ispitima.*

*Oblici kršenja akademskog integriteta od strane studenata, procedure utvrđivanja kršenja i sankcije propisuje ustanova. Zakon pored ovog, prepoznaje ostale oblike kršenja akademskog integriteta kao što su: plagijarizam, autoplagijarizam, parafraziranje bez reference, citiranje izvan konteksta i poklonjeno autorstvo.*

*Treba istaći da i krivični zakonik prepoznaje plagijarizam kao krivično djelo.*

*Takođe, kako se navodi u saopštenju, u skladu s Zakonom, umjesto Suda časti sve ustanove su bile u obavezi da osnuju etičke odbore koji će se baviti zaštitom i unapređenjem akademskog integriteta na institucionalnom nivou. Zakonom je propisano i formiranje Etičkog komiteta, po prvi put, kao drugostepene instance za utvrđivanje kršenja akademskog integriteta i utvrđivanje kršenja za radove objavljene van Crne Gore. Na ovaj način, uvođenjem ovog zakona stvaraju se uslovi da se i na institucionalnom nivou tretira i adekvatno sankcioniše ovaj problem. Na takav način studenti shvataju štetnost ovakvog djelovanja i usvajaju drugačije primjere u svojoj praksi, poštenog odnosa prema učenju i polaganju ispita.*

*Posebno je značajna uloga ustanova u učenju studenata kako se pišu radovi, ispravno navode izvori itd, dok priča o poštovanju akademskih načela ima značaj o podizanju svijesti svih aktera u društvu o ovoj pojavi.*

*Trudimo se da gradimo društvo jednakih šansi za sve i obrazovanje koje će zaista prepoznati najbolje studente i adekvatno ih nagrađivati. Samo tako možemo da iskorijenimo praksu lakšeg puta do ocjena" rekli su iz Ministarstva.*

## **Kakva je situacija sa korišćenjem nedozvoljenih sredstava i metodama prepisivanja u inostranstvu, recimo na prestižnim fakultetima u svijetu?**

Iskustva studenata govore o tome da je u različitim državama, sistem obrazovanja različit. Pitali smo studente koji su porijeklom iz Crne Gore, a studiraju u inostranstvu, da uporede situaciju na svom fakultetu i u Crnoj Gori. Andrija Rašović studira fiziku na prestižnom Univerzitetu Kornel u Americi. On za Radio KRŠ govori o zapadnjačkom sistemu, sankcijama koje tamo važe za prepisivanje, i odgovara na pitanje da li studenti varaju na ispitima i kolokvijumima.

*"Ne varaju jer smatraju da ti testovi nisu nešto što će da im utiče oće li oni da dobiju ocjenu jer svi smatraju tamo da je edukacija nešto što je za njihovo dobro, a ne za neki generalni status. I onda smatraju te testove više kao provjeru znanja, a ne kao nešto što će da im odluči budućnost. I onda ljudi iz tog nekog manira da bi provjerili svoje znanje, nemaju ni želju da prepisuju. Niko ni očekuje. A profesori pokušavaju da smanje mogućnost prepisivanja na minimum ali nije to toliko strogo kao kod nas. I oni bi radije dobili lošiju ocjenu, ali znati da je to to što su oni uradili, nego dobit sad najbolju ocjenu i cijeli život posle znat da oni to nisu zaslužili, na neki način. Tako da, u suštini, u Americi su kazne rigorozne za prepisivanje. Obično se desi da se padne predmet, što je jako loše jer u Americi nema popravnih ispita kao kod nas, nego padneš ispit i moraš da ponoviš taj cijeli predmet sledeće godine... što odmah oduzima mogućnost da se napreduje i da se uči više predmeta. Iz mog ličnog iskustva, oni gledaju na učenje kao nešto što rade za sebe, ne rade ni za kog drugog ili da im neko reče „A ti si završio neki fakultet!“ ili nešto. Nego gledaju, jednostavno, da oće da urade za sebe i to je to. Zašto ne prepisuju? Jer ne žele, to je to.*

Student Vasilije Rakčević koji je završio osnovne studije u Rusiji, a sada je na masteru u Njemačkoj, odgovara na pitanje da li je u tim državama potrebno opominjati i nadgledati studente tokom testova, kao i koliko se razlikuju od crnogorskog obrazovnog sistema, te da li je u toku studiranja u tim zemljama imao priliku da koristi bubice.

*"Mislim da trebam da stavim u kontrast Rusiju i Njemačku. Npr. u Rusiji mislim da je bilo na neki način malo opuštenije polaganje tih testova. Možda zbog toga što su ti testovi doprinosili ispitu, ali ne toliko kao ovdje. Ovdje su bukvalno testovi bar koje sam ja imao značajan dio ispita i onda su se vrlo strogo provodili. U Njemačkoj oni se obično provode u velikim amfiteatrima, drži se veliki razmak par sjedišta, čak se preskaču redovi. Profesor baš strogo nadgleda da li neko prepisuje ili ne prepisuje. Isto tako su kazne jako velike. Ukoliko neko i pokuša da prepíše oni se ne raspravljaju samo ga udalje sa ispita i automatski je pao ispit, mislim da ne može čak ni da polaže taj predmet. Nisam siguran da li postoje još neke strožije kazne, automatski da se izbača sa fakulteta ili nešto, ali zaista imaju jako jako stroge mjere. Sa druge strane u Rusiju je to bilo opuštenije, više je bila neka atmosfera iz srednje škole gdje je natrpana učionica, svi rade testove i onda je profesoru teško svih da isprati. Tako da se dešavaju neka prepisivanja, dešavaju se opomene, a nema nekih strogih kazni, nisam sretao da je neko pao test zbog prepisivanja, bar nekih značajnijih testova. Bilo je nekih gdje stvarno neko bio isuviše uporan. U poređenju sa CG, teško mi je da poredim, ali ovdje se zaista poštuje taj akademski protokol, profesori se ne brinu puno i na neki način je manja veza između studenta i profesora i zaista su oni vrlo hladnokrvni. Oni to smatraju kao uvredu. Ako vide tako nešto zaista postaju uvrijeđeni i odmah reaguju na bilo koje naznake istog. Što se tiče*

bežičnih bubica, ovdje nisam čuo te priče mada mi nismo imali format ispita gdje bi one mogle da se koriste. Jer pretpostavljam da ima smisla koristiti te bubice, kada, evo jedan scenario koji smo imali u Rusiji kada profesor zada usmenim putem neko pitanje i to se vjerovatno čuje u bubicu i onda studentu neko može nešto da objasni itd. Ovdje su ispiti uglavnom bili da sam ja sve trebao napismeno da pišem. A mislim ipak da oni koriste neke specijalne uređaje ovdje za prigušivanje signala itd. Znam da su u Rusiji neki studenti koristili, ja sam imao cimera koji je koristio bubicu mada mislim da su to većinom studenti koji imaju loš prosjek, koji pokušavaju da se izvuku.”

Iz **Centra za građansko obrazovanje**, takođe smatraju da bubice ne treba nikako opravdavati.

CGO – Snežana Kaluđerović, pravnica: “Svi mehanizmi kojima se želi izvršiti prevara na ispitima zarad sticanja ličnog interesa, pa tako i korišćenje bubica na ispitima koji tim studentima omogućavaju lažno znanje zapravo su kratkoročni. Varanje na ispitima je stvar kućnog vaspitanja i društvene kulture koja nažalost nije pružila modele na koji se ti studenti mogu ugledati jer nerijetko imamo situaciju da se i nastavni kadar služi nedozvoljenim radnjama i sredstvima radi sticanja zvanja bez znanja. U praksi su očito moguće razne dosjetke i mehanizmi varanja, samo kako bi se postigao pozitivan ishod na ispitima. Kada je u pitanju bubica, kako vi to nazivate, nikada jedna osoba nije uključena u ovakav vid prevare. Tu mora da postoji uigrana ekipa, organizovano udruživanje, što je opet samo po sebi krivično djelo kojeg bi takva „ekipa“ morala biti svjesna, ali ipak takva „ekipa“ i pristaje na to. Šta god i kako god pokušali da uradite i spriječite takvo ponašanje, činjenica je da je ono sve masovnije. Trenutno trpe savjesni studenti koji su studije upisali upravo radi sticanja znanja i saznanja. Takvi studenti budu često nevidljivo diskriminirani konačnim ishodom: lošije ocjene od onoga kome se diktira na bubicu i čiji rezultat na ispitima zna da zasija u odnosu na nečiji realan odgovor stvarno memorisanog znanja iz neke oblasti. Tako recimo neki studenti više od dvije trećine ispita polaže nekim prevarnim mehanizmom, a sami zapravo obezbijede to lažno zvanje, lažnu diplomu što je jedan oblik falsifikovanja. A sve je to teško ili nemoguće otkazati. Takvi studenti, osim što varaju najviše sebe, kada uđu sa stvarnim neznanjem na tržište rada, može u širem kontekstu proizvesti opasne štetne posledice i po drugoga. E tada je već kasno. Imali smo situaciju recimo u praksi, kada su u nekim drugim sistemima naravno, studenti lažno prikazivali zdravstveno stanje, da su osobe recimo sa invaliditetom odnosno sa oštećenjem sluha, a da stvarno nijesu bili. Da je slušni aparat zapravo bio samo bubica. Ovim je nažalost direktno nanešena šteta recimo studentima koji imaju stvarno oštećenje sluha da dođu u situaciju da ih neko kasnije provjerava ili isključi sa ispita zbog zloupotreba prevaranata. Brojni su i mehanizmi kojima se recimo mogu umanjiti ova pošast. Recimo, ometači u salama mogu doprinijeti dosta, a svi studenti sa oštećenjem zvuka trebali bi biti izmješteni u posebne prostorije za polaganje kako im ti ometači ne bi ugrozili slušne aparate. Usmeno ispitivanje je takođe jedan od načina provjere znanja, stvarnog znanja studenata i ono mora biti obavezno sa minimum vremena dozvoljenog za ispisivanje koncept nota, umjesto ostavljanja neograničenog roka trajanja za ispisivanje tog koncept nota, koji sadrži teze, odnosno trebalo bi da sadrži teze da podsjeti studenta o čemu on treba da govori na tom ispitu prilikom usmenog izlaganja. Međutim, mi imamo široko ispisivanje koncept nota, odnosno diktiranje u bubicu, tzv. diktiranje u bubicu i takođe pogrešno prezentovanje usmenog izlaganja ili čitanje na ispitu. To je sve jedan vid, odnosno mogućnost na koji profesor može stvarno da primijeti da li neko stvarno zna, da li je neko sposoban da usmeno izloži, objasni, predstavi do umjesto samog iščitavanja. I sami profesori dakle dosta lako mogu da otkriju ko su prepisivači, ako to naravno žele, iako im se tako nameće da pored profesorskog dijela obaveza i posla koga nije malo, moraju da se bave i policijskim.”

Prodekan za nastavu na Elektrotehničkom fakultetu, Vesna Rubežić, odgovorila je na optužbe da studenti ovog fakulteta koriste bubice. Rubežić je u elektronskoj prepisci za radio KRŠ kazala da je u 2019. godini vođen disciplinski postupak protiv jednog studenta zbog korišćenja nedozvoljenih sredstava i uređaja – mobilni telefon i bubica. Po okončanju postupka izrečena je mjera: Javni ukor zbog učinjene teže povrede dužnosti studenta. Svaki slučaj koji nastavnik ili saradnik prijave, procesuiraju se prema odgovarajućoj zakonskoj proceduri.

Rubežić dodaje da je veliki broj aktivnih studenata na ovom fakultetu, na kojem se ne koriste ometači, te da je realno pretpostaviti da neki od njih koriste nedozvoljena sredstva. Kako navodi u mejlu, njen utisak je da su to izolovani slučajevi.

Profesorica književnosti i medijske pismenosti u gimnaziji „Danilo Kiš“, Božena Jelušić u Intervjuu za radio „KRŠ“ govori o problemima obrazovnog sistema. Jelušić je dobitnica nagrade OKTOIH, najviše crnogorske nagrade u oblasti obrazovanja. Kao članica Savjeta za opšte obrazovanje uključena je u reformu crnogorskog obrazovnog sistema. Na njenu inicijativu u crnogorski obrazovni sistem je uveden predmet medijska pismenost. Na osnovu svoje dugogodišnje prakse zaključuje da je veliki broj studenata koji prepisuju pokazatelj da je to ipak problem sistema i načina na koji je koncipiran. Jelušić za radio KRŠ otkriva zbog čega se studenti odlučuju na ovakav način završavanja fakultetskih obaveza.

Božena Jelušić: *“Fenomen prepisivanja, zapravo krađe znanja, nije nešto što je izum ovoga vremena nego je postojalo oduvijek. Svojevremeno su to bile puškice, danas su to bubice, ali više nisu ni bubice. Sad vi imate prosto mobilne telefone. Jedan predate, lišite se njega kad uđete u ispitnu salu, ali zato sačuvate drugi kod sebe i možete preko smart telefona idalje raditi to što radite. Tako da prosto napredak tehnološki izaziva i napredak u oblicima krađe znanja. Kad nastaje problem? Problem nastaje kada zapravo.. Znanje je takvo da se ne može savladati, da je neinteresantno, da vam se ne izlaže na adekvatan način. Zapravo nema nikakvog izazova u tom znanju. I onda imaju otpor studenti ili učenici da ga uče, ili da ga uče napamet, da bubaju. Kada ne postoji rasprava, kada ne postoji argumenat i kontraargumenat, ne postoji ni kritičko mišljenje i vi ste onda u prilici da, umjesto da memorišete toliku gomilu nekog sadržaja, da ga radije prepisete. To stimulišu na neki način nastavnici. Ona čuvena - „Moraš reći ili misliti ono što i ja mislim, a to što ja mislim sam naslijedio od svog profesora, a on od svog.“ I tako je profesura u stvari jedno... vrlo teško se mijenja ta profesija i vrlo teško se mijenjaju te pedagoške paradigme. Činjenica je da je današnje znanje, i to bih voljela da kažem, nije znanje koje pripada kulturi knjige. Kultura knjige, strukturira linearno našu svijest u smislu da idemo kao što se lista knjiga – od uzroka ka posljedici. Naše znanje i struktura svijesti današnjih mladih ljudi je radijalna. Ona odgovara njihovom multitaskingu, odgovara hipertekstu i koncentracija i nivo njihove pažnje je neuporedivo niži. Interesovanje brzo opada. Oscilacije pažnje su mnogo jače, i multitasking i to stalno na druge strane oduzimanja pažnje čini da su sadržaji teški za savladavanje ili teži. I zato se pribjegava rješenju bubica i rješenju prepisivanja. Sada tu dolazi etika škole, etika fakulteta. Ako vi imate sistem u kome ne postoji vertikalno napredovanje prema principu meritornosti, pa vi možete da počete sa društvenog nekog uslovno-klasnog nižeg staleža i popnete se po primanjima i po mjestu u društvu, vrlo visoko zahvaljujući svojim sposobnostima i vještinama – vi na neki način znate da ne smijete da ne steknete znanje i vještine jer nećete napredovati. Ali ukoliko vi imate sistem napredovanja koji je zasnovan na partitokratskoj praksi, na tome ko koga poznaje. „Zaposli mi ovu malu da operiše na otvorenom srcu.“ „Zna li medicinu?“ – „Ne zna.“... Ili bilo što... da se humoristički izrazim. Vi onda imate problem sa tim da li uopšte vrijedi učiti.*

Tranzicija je bila strašan izazov za crnogorske, i uošte u Zapadnoj Evropi škole, jer ona je relativizovala pitanje znanja. Nije više bila vještina nego koliko se čovjek snašao. I tih primjera krađe znanja ima jako mnogo i na njih se različito odgovara. Da se razumijemo, nisu ni zapadne zemlje na to imune. Amerika, na primjer. Tamo se kaže na primjer da u jednom seminarском radu učenik smije imati čini mi se do 30 odsto..zavisi od predmeta.. 30 odsto tuđeg teksta. Šta je to tuđi tekst? To je tekst koji je citirao... neke nauke.. ne možete... ne izmišljate neprekidno točak, pa da imate apsolutnu novinu, da je to nešto što je prvi put rečeno na svijetu, nego učite odnekud. Znači morate iskoristiti neko znanje, ali nije pitanje da ga vi plagirate. Onda naši PIZA testovi i rezultati PIZA testiranja pokazuju da naši đaci ona znanja koja je trebalo da steknu u školi, ne umiju da iskoriste kad se nađu u novoj situaciji. E, to vam je indikator da se možda prepisuje. Prepisuje se iz osnovne škole. Vi sad u ovoj onlajn nastavi imate situaciju da roditelji rade eseje. Komšiluk, babe, tetke, prijatelji... To su isto bubice. Dijete već sa sedam, osam ili devet godina shvata da je to „kao da“. Škola je „kao da“. Škola je „fejk“. U stvari šta je škola? Škola je ulaznica. Kao za bioskop. Da vi uđete u jednu prostoriju koja se zove „neko radno mjesto“. A sa čim ćete tu doć? Oće li tu biti zaista vaših vještina – nije bitno jer ionako neće napredovati prema vještini i meritornosti, nego prema tome koliko ste podobni. I naravno, nikad ne možete optužiti samo studente i samo učenike, samo đake. Oni su odgovor na sistem. Zato, ako se problem liječi, on ne počinje od studenata. On počinje od sistema, od institucija, od nečega što takav ethos proizvodi.”

Da li Vi mislite da je problem u gradivu, konkretno.. ili baš treba promijeniti, odnosno postaviti odgovarajuće ljude i smijeniti pojedine profesore i postaviti odgovarajuće da se taj problem ukloni?

Božena Jelušić: “To je spektrum. Mada, ovo mi je mило što ste pitali. Smijeniti, u opštoj ovoj pomami smjena. (smijeh) Više čovjek ne zna je li siguran na bilo kojem mjestu. To je ovako ušlo u modu. Dakle, jeste, problem je u tome - koja znanja, šta je to u programu što se smatra da treba naučiti. Pazite, znanje se toliko multiplikuje. Svakim danom se multiplikuje. I vi ne možete tražiti od učenika da u ovom trenutku uče nešto što je učila moja generacija, a to im je isto potrebno. Morate ga spakovati drugačije. Morate napraviti neku vrstu sažimanja. Da bi se uopšte naslonilo ovo novo na njega. Dakle, problem je u sadržaju – kakvi će biti udžbenici, kakvi će biti sadržaji koji se predaju. Drugo, kakav će biti način na koji radi nastavnik? Da li će on raditi interaktivno? Da li će on čitati iz knjige? Jer ni sam ne zna, nego pročita iz knjige. Ili će zapravo, on biti ono što je bio Sokrat, provokator – neko ko će da izaziva studenta i učenika da posumnja u ono što mu on predaje jer tada je profesor uspio – kada ovaj posumnja i provjerava ga. I najzad, sistemski, to je čitav ovaj, da kažem način i ocjenjivanja do onog momenta do kad mi od nivoa osnovne škole, pa preko srednje (barem od srednje, barem u posljednjem onom trogodištu), učenici moraju ocijeniti svoje nastavnike. Moraju ih evaluirati. Anonimno moraju ispuniti jednu vrstu ankete. A ne da, kako je kod nas predviđeno, nastavnici sebe samoevaluiraju. To je sve lijepo i krasno, ali niko sebe ne samoevaluira baš objektivno. To treba da urade učenici. I treba da se odbace najgore i najlošije, najlošije i najbolje ocjene i da se ona sredina otprilike vidi, da li taj nastavnik u stvari zna da radi. I ako ne zna, da se popravi za dvije, tri ili četiri godine. Ako ni tada, da pođe i nađe neki drugi posao, a da đaci dobiju drugog nastavnika. Tako bi se i promijenila etika škola. One ne bi bile autoritarne organizacije, u kojima paradoksalno, što su autoritarnije sa stanovišta isporuke znanja, to su gore sa same pružaoce znanja, za nastavnike koji su sad nezaštićena vrsta. Na neki način. I to moramo vidjeti.”

Konkretno, kad se govori o bubicama i o varanju na ispitima – da li smatrate da to treba pravno regulisati i možda uvesti neke ometače ili sankcije za studente da bi se podigla svijest među studentima o akademskoj zajednici i.. na kraju krajeva, da se podigne svijest o tome koliko je to važan problem u društvu?

Božena Jelušić: *“Trebalo bi da naučimo iz nekih praksi dobrih školskih sistema. Jer postoje zaista sistemi u kojima ne možete unijeti određene alatke na određenom tipu ispita. Nekad i možete. Imate predmete i ispite na kojima vam ne treba baš ništa za kontrolu. Neka imaju sve telefone, sve alatke. Vi postavljate pitanja ili na taj način razgovarate da ne postoji način da se prepíše. Nastavak književnosti. Vi ćete uvijek smisliti neku temu koja će u novi odnos dovesti stvari. Nema uvijek potrebe za tom nekom velikom normativnom i tehničkom regulacijom. Treba prosto čuti najbolje prakse i onemogućiti ih onoliko koliko je to izazov digitalnog okruženja. Da ne bismo bili njemu izloženi. Kako sankcionisati studente? Pa...to bi najbolje bilo - poništavanjem ispita. Te kazne na zapadu znaju biti jako ozbiljne. I znaju da jako dugo traju efekti tih kazni, da gotovo degradiraju, u akademskom smislu, tu ličnost. Ne ovako u nekom ljudskih prava, mogućnosti za nešto drugo. Ali akademski svijet to ne podnosi, ne podržava i vrlo strogo kažnjava. Ali to mora da krene od nastavnika i od profesora. A mi znamo da smo mi imali neke od najvećih skandala. Upravo, u kojima su akteri bili i profesori. Dakle, vi ste već pokazali paradigmu koja prosto nije dozvoljena. I onda očekujete da su studenti prvi glavni krivci. Oni se snalaze u datim okolnostima. Uopšte nije pošteno to što rade. Apsolutno nije pošteno. Jedan metod znam, ispričao mi ga je jedan kolega, profesor. Nije baš iz istog obrazovnog, da kažem, nivoa sa fakulteta. Koji je imao jednu studentkinju, koja je uvijek tvrdila da ne može da odgovara tada jer je bila bolesna. I on joj to dozvoli. I onda je uzeo i isjeckao njen esej, obilježio brojevima i onda je pitao može li mu pročitati te komadiće jer on ne može dobro da pročita. I ona je probala. U stvari nije znala taj predmet i ona je naravno diplomirala. To se zataškalo. Ništa joj nije zbog toga bilo. Sistemski to tako djeluje. Ali ovo je nevjerovatno maštovit način bio na koji je nastavnik... taj njen čuveni ružni rukopis – ona tako ružno piše. I onda je dovedu profesori i kažu „ aj pročitaj mi što si napisala“ i onda ona pročita sve što treba. Al on joj je isjeckao i onda joj je čitao komadić po komadić i to je naravno bilo gotovo. Malo maligno, ali jedino moguće. Međutim... eto. Ne znam je li ovo hepi end što je završila sa relativno visokim prosjekom i vjerovatno predaje nekim đacima ili možda radi neđe drugo. To je tužna priča. Neke svoje kolumne sam posvećivala takvim događajima. Uvijek su me jako, jako ljutili. A ja sam relativno lako moje đake hvatala u čudima. Kao kad mi je jedan učenik napisao da je Ana Karenjina imala sina koji se zvao Ser Joža. I tako. Normalno, tu je bilo lakše otkriti ko ne čita i ko je prepisao sve sa interneta. Morate kao nastavnik da istražite sve one sajtove gdje se nude gotove informacije, prepričani sadržaji, pa sa greškama, naravno, prepričani. To nikada ne rade baš najbolji stručnjaci. Da onemogućite one oglase za pisanje eseja. Jer vi možete da kupite esej koji stručnjak piše. Uopšte ga ne morate napisati. Puno je tu posla. Ako je društvu zaista stalo da ima meritornost i kredibilitet obrazovnih ishoda, onda ono to može da uradi. Ne počinje sve od studenata.”*

Profesorica Fakulteta političkih nauka na smjeru Medijske studije i novinarstvo, Nataša Ružić kaže da se na pomenutom fakultetu nedavno desio incident u kojem je profesor zatekao studentkinju u prepisivanju, i to upravo preko bubice. Međutim, disciplinski postupak koji se vodi protiv studentkinje, nije još uvijek okončan. U nastavku je razgovor.



## **Da li ste upoznati sa tim da studenti koriste bežične bubice da bi položili ispit?**

Nataša Ružić: "To mi apsolutno nije nova tema, sa tim sam jako dobro upoznata. Vidjela sam nekoliko reklama tako da kažemo u samom studentskom domu, „uložite u svoje znanje, iznajmite i kupite bubicu“, šta god. Tako da sam vrlo dobro upoznata, a i studenti su radili nekoliko projekata koji su se ticali upravo bubica tako da mi je vrlo dobro poznata ta tema. I to nije neko novo pitanje, ja mislim da je ta priča počela unazad negdje par godina."

## **Da li izjednačavate korišćenje bubica sa ostalim metodama prepisivanja, recimo?**

Nataša Ružić: "Pa, znate kako. Svaka metoda je specifična i sad ne bih mogla da napravim jednakost između korišćenja bubica, plagijata ili nekog trećeg načina varanja. Ali u svakom slučaju, ne samo da je neetičan način, već je nešto što bi trebalo da bude sankcionisano. Jer to jeste prevara bezobzira, jedan oblik prevare. Jedan od oblika. Zato što imate više načina. Ali ne mogu da izjednačim i da vršim kategorizaciju etičkih grijehova. Neki od tih etičkih grijehova, uslovno rečeno, kao što je plagijat postaju krivično djelo. Ali, vidjećemo šta će se dešavati sa bubicom. Mislim da su manje-više studenti prolazili do sada nekažnjeno."

## **Da li mislite da je to pitanje koje treba rješavati pravno ili je ipak do etike pojedinca?**

Nataša Ružić: "Etika je ono što se smatra ispravnim, ali nije obavezujuća. Etika zavisi od vaše savjesti. Nekoga je sramota da dođe sa bubicom na ispit. A neko... Imala sam raznorazne situacije. Neko će vam predati plagijat iz novinarske etike i onda kad ga uhvatite tvrdiće da je on uređivao Vikipediju i da vi niste shvatili neke stvari. Imali smo i takve situacije. Ako govorimo o etičkim grijehovima... Mislim da bi to trebalo pravno da se sankcioniše. I kada bi jedan student zbog korišćenja bubice bio odstranjen od nastave na jedan semestar, jednu ili dvije godine, to bi bila odlična poruka za sve studente. I negdje, na neki način to bi bila poruka da se ne smijete koristiti tim sredstvima. I ne samo to, nego ti studenti koji koriste bubicu, oni najveću štetu nanose sami sebi."

## **Da li postoji opravdanje za tako nešto? Vjerujem, kao profesorica, da ste se naslušali raznih opravdanja od studenata i često oni daju stvarno uvjerljive razloge zbog čega nisu mogli da nauče? Da li nekad postoji opravdanje za tako nešto?**

Nataša Ružić: "Za korišćenje bubice - ne. Ja mogu da shvatim da je student bio bolestan ili je na primjer imao smrtni slučaj u porodici, ili se desilo nešto i nije bio u mogućnosti da spremi ispit na jedan adekvatan način i da odgovara. Ja to mogu da shvatim. Ili nije bio prosto dan te osobe, ili je bila osoba uznemirena. Sve to mogu da razumijem, ali korišćenje bubice, prepisivanje, plagijat i tako dalje.. Tu nema opravdanja jer vi svjesno obmanjete nekoga. Ja to ne mogu da tolerišem kao predmetni nastavnik."

## **Da li ste vi zatekli studenta da je koristio bubicu na vašem predmetu?**

Nataša Ružić: "Ne nisam zato što su moja pitanja na ispitu specifična. Ja ih namjerno koncipiram na takav način da vi nema šanse da prepisete. Ja nikada nemam na testu pitanje u obliku definicije ili bilo čega. Već moja pitanja označavaju da vi morate kroz odgovor da pokažete razumijevanje gradiva i povezivanje materije. Znači niko vam to ne

može izdiktirati. Jer ukoliko vi ne shvatate recimo terminologiju, ukoliko vi ne shvatate neke pojmove, vi ih ne možete ni povezati. Tako da moja pitanja nisu klasična pitanja podjele ili nešto. Već student mora da pokaže razumijevanje gradiva, i čak često kroz pitanja tražim da navedu neki primjer kroz koji će ilustrovati razumijevanje te neke terminologije, što nemate u knjizi."

### **Da li je bilo profesora na Fakultetu političkih nauka koji su se suočili sa ovim problemom?**

Nataša Ružić: "Bilo je par slučajeva. Međutim, imamo sad jedan poslednji slučaj koji je upravo ovog mjeseca zakazano ročište gdje je jedna koleginica uhvatila studentkinju da koristi bubicu, odnosno prepisuje. Vidjećemo koji će biti epilog tog slučaja, ali u svakom slučaju mislim da bi kazne trebale da budu mnogo, mnogo rigoroznije za takve vrste obmane i prevare. Znae kako, rukovoditi se tim natpisom iz studentskog doma „Uloži u svoje znanje, iznajmi bubicu“, to mi je potpuno nezamislivo."

### **Koja je kazna za prepisivanje inače i, pošto niste imali takvih slučajeva korišćenja bubica, da li bi bila sankcija slična kao i kod korišćenja bubica?**

Nataša Ružić: "Mislim da bi sankcija trebala da bude slična. Nema tu neke velike razlike. Prošli put smo izbacili i poništili test koleginici, studentkinji koja je pokušavala preko mobilnog telefona da prepisuje. Došla je na ispit nespripremljena. Nju smo, naravno, odmah izbacili sa ispita i rekli da dođe u drugom roku ali bez mobilnog telefona, pa ćemo da vidimo. Ne možete na svoju ruku da propisujete kaznu nekom studentu, ali u svakom slučaju, zapamtite sam. Ta osoba će svakako odgovarati. Recimo, na mojim predmetima obavezan je pisani i usmeni dio. Tako da student, ako ne zna odgovor na pitanje koje je juče, tj. prethodnog dana znao kad je polagao test, onda mi je jasno da tu nije nešto u redu. Uvijek dijelimo studente u male grupe. Čuvate ih zajedno sa asistentom i na taj način možete da imate potpunu kontrolu i vidite da li neko prepisuje ili ne. I plus pitanja ne postavljate na način da budu baš očigledna."

### **Jedan od načina da se ovaj problem riješi jesu upravo ometači. Da li na Fakultetu političkih nauka postoje ometači?**

Nataša Ružić: "Na samom fakultetu, ne. Postoje na Pravnom fakultetu i mi smo ih mogli koristiti. Međutim neka nezvanična informacija koju sam dobila je da ti ometači mogu da izazovu neke zdravstvene probleme kod srčanih bolesnika. I da iz toga razloga oni nisu baš u upotrebi u poslenje vrijeme. Sad ne znam tačno koji vremenski period, ali to su neke nezvanične informacije koje sam čula. Kažem vam, nisam se informisala, nisam čitala o tome da li i na koji način djeluju ometači na zdravlje srčanih bolesnika. Ali u svakom slučaju, to je jedan od razloga zbog kojih se ne koriste ometači. Ali postoje drugi načini na koje vi možete tačno da vidite da li studenti prepisuju ili ne. Vi im na početku svakog testa kažete koja su to pravila. Da ne smiju imati nikakav materijal na klupi ili ispod klupe, ugasite mobilne telefone... to su neka pravila koja će te im reći. Nemate pravo ni na jedan okret i to je to. Samo hemijska olovka na stolu. I možete na takav način kada pažljivo gledate i vidite da li student razmišlja ili pokušava nekome da čita pitanja sa testa. Onda možete tačno da primjetite da li neko prepisuje ili ne."

Pored profesorice Ružić, profesorica Fakulteta političkih nauka, Dubravka Valić Nedeljković nam definiše pojam akademske čestitosti, govori o njenoj bitnosti, podizanju svijesti o suzbijanju korišćenja bubica i koji su to najučinkovitiji načini da se njihovo korišćenje sankcioniše.

Akademski čestitost je poštovanje autorstva, kako tuđeg, tako i sopstvenog. Ona je važna da bi se zaštitilo svačije ljudsko prava na širenje sopstvenih ideja, stavova, informacija koje su od javnog interesa sa istaknutim autorstvom.

Na pitanje - Kako studentima podići svijest o bitnosti toga da ne koriste nedozvoljena sredstva, Valić-Nedeljković odgovara:

*"Svaki profesor/profesorica, svaki asistent/asistentkinja najpre u prezentovanju sadržaja na času moraju ukazivati na izvore iz kojih su crpeli materijal za nastavu i vežbe i tako svojim primerom pokazati kako se štiti tuđe autorstvo. Zatim objasniti za svaku predispitnu obavezu kako u toj konkretnoj situaciji da štite tuđu intelektualnu svojinu i na kraju rigorozno kažnjavati plagijarizam. Dakle u najkraćem pokazati sopstvenim primerom-poučiti-i tek na kraju kazniti. Mislím da najpre treba komisijski utvrditi šta je uradjeno i na koji način, zatim javno isticanje onih koji su zanemarili akademsku čestitost, dakle osramotiti ih i na kraju ukoliko je zaista prekršaj nameran i ozbiljan odrediti da se taj predmet u okviru kojeg je uočen prekršaj ne može polagati cele tekuće akademske godine. I na kraju da se poslužim klišeom iako ih smatram lošim jezičkim poštapalicama "zasvaku bravu postoji ključ i svaka se brava može obiti". Dakle uvek će postojati oni koji će se više potruditi i potrošiti vremena da izigraju pravila akademske čestitosti, nego što bi im trebalo da ih se pridržavaju. Suština je u tome da se takvi svedu na zanemarljiv postotak."*

Prema podacima koje nam je dostavio **Univerzitet Crne Gore**, na Fakultetu za hotelijerstvo i turizam, u periodu od 2017-2020. vođena su 2 disciplinska postupka protiv dvije djevojke od kojih je jedna koristila bubicu, a druga pripremljene listice. Oba postupka su završena izricanjem disciplinskih mjera tj. javni ukor, odnosno isključenje prava na polaganje ispita i drugih provjera znanja iz predmeta Sociologija u turizmu u junskom ispitnom roku.

UCG nije dostavio informacije o drugim fakultetima. Takođe, iste podatke smo tražili od univerziteta Donja Gorica i Mediteran, ali nismo dobili odgovor.

## **Zaključak**

Svi sagovornici su osudili upotrebu bubica, međutim pokazali smo da je njihovo korišćenje zastupljeno. Takođe je veoma jasno da ga ne prate dovoljno jake sankcije, što je pokazao i izvještaj najveće obrazovne institucije u Crnoj Gori – Univerziteta Crne Gore

Percepcija javnosti je takva da je varanje na ispitima prisutno na svim fakultetima, da ima mnogo kupljenih diploma i da društvo na neki način podržava prevaru time što se ne suprotstavlja ovom problemu na adekvatan način. Kao što su i naši sagovornici rekli, partitokratska praksa i napredovanje u društvu koje nije bazirano na zaslugama i znanju već na snalaženju pod svaku cijenu. I mnogi drugi nedostaci sistema mogu biti razlog zašto se student odlučuju da koriste bubice. Naravno, takvi studenti ne bi dobro prošli u inostranstvu i shodno tome bi možda trebali da promijene loše navike. Motivacija ne bi trebala da im bude čak ni to, već izgradnja karaktera, ličnog integriteta i naravno znanje. Ovo su ipak stvari koje će ih sutra predstavljati na poslu i zbog kojih će ih njihove kolege, i na kraju krajeva, javnost cijeniti.

Korišćenje bubica je tema o kojoj se dosta zna, a malo priča. Ovo je jedan od pokušaja pokretanja te teme, sa ciljem da budući akademski građani zaista to i budu. Nadamo se da će jednoga dana svaki student koji svoje školovanje kruniše diplomom istu dobiti znanjem, a ne korišćenjem nedozvoljenih sredstava i metoda prepisivanja.

# DEPONIJA “MISLOV DO” - PITANJE BEZ ODGOVORA

Makanje - portal za mlade



Urednice:

**Andrea Čvorović i Maja Nikolić**

Iako je 2003. godine deponija otvorena kao privremeno rješenje, još uvijek je u funkciji. Rok za korišćenje istekao je u maju 2008. godine, međutim, niko od nadležnih ni danas ne pronalazi vrijeme a ni novac kako bi se ovaj problem riješio.

Na površini od gotovo dva hektara, godišnje se odloži više od 20 hiljada tona komunalnog otpada. Nakon požara koji je izbio na Mislovom dolu, u septembru ove godine, brojne nevladine organizacije koje se bave očuvanjem životne sredine, upozoravale su na višegodišnje i nekontrolisano odlaganje otpada, među kojim se nalazi i otpad sa opasnim materijama.



Privremena deponija bila je namijenjena samo za "bezbjedno" odlaganje, neutralisanje i uništavanje komunalnog otpada iz stanova i poslovnih prostorija sa područja grada i prigradskih naselja, navodi se u ugovoru o zakupu. Zbog čega se taj zakon nije ispoštovao, uprkos insistiranju nismo dobili odgovore od nadležnih institucija.

Zbog čega nema promjena, pitali smo kako nadležne ograde, tako i NVO "Ozon" i Društvo mladih ekologa(DME) iz Nikšića.

„Nažalost ništa se ne mijenja zbog nesposobnosti nadležnih institucija na lokalnom i državnom nivou, koje u konkretnom slučaju ne samo da ne rade svoj posao već i krše važeću zakonsku regulativu, pa između ostalog odgovorni bi trebalo da budu predmet interesovanja tužilačkih organa, shodno krivičnom zakoniku Crne Gore. Umjesto toga imamo skoro dvije decenije zataškivanja ekokriminala, tolerisanja nesposobnih kadrova, ugrožavanja životne sredine i ponižavanja građana Nikšića“, rekao je direktor NVO Ozona Aleksandar Perović.

## Institucije ćute

Da se nadležne institucije ne bave ovim problemom dovoljno, pokazuje i činjenica da nas je Opština Nikšić, kojoj smo se obratili zbog ove teme, uputila na Komunalno preduzeće. Ipak, osim šturih odgovora i savjeta da se za više informacija obratimo opštini, od komunalnog preduzeća nismo dobili značajnije informacije.

Na pitanje „Koliko ste upoznati sa tim da se na deponiji skladište različite vrste otpada, čak i one koje su opasne po zdravlje?“ , odgovor direktora komunalnog preduzeća Miodraga Muratovića bio je da smo postavili nejasno pitanje.

Miodrag Knežević iz Društva mladih ekologa smatra da nadležni neopravdano zanemaruju problem. „Nikšić je jedina opština u Crnoj Gori koja nema Plan upravljanja otpadom i jasnu viziju kako odrediti smjer upravljanja otpadom u budućnosti. Svakako da takve prilike imaju sveukupno negativan odražaj od same faze prikupljanja do finalnog deponovanja komunalnog otpada. Izostajanje ranijih reakcija pa i sada kada je u pitanju ovaj incident dodatno komplikuju sumornu stvarnost sa otpadom u Nikšiću“, dodao je Knežević.

Društvo mladih ekologa je kontinuirano u proteklih deset i više godina skretalo pažnju na incidente koji se mogu desiti usled neadekvatnog postupanja sa otpadom. Jedna od predviđenih situacija je bila upravo i izbijanje požara. Međutim, nadležne institucije nijesu ozbiljno shvatale ova upozorenja a kako ekolozi tvrde, nadležni nijesu konkretno ništa preduzimali decenijama unazad.



Kako DME, tako je i NVO Ozon u prethodnih 15 godina kontinuirano ukazivao na problem neuređenog gradskog smetlišta „Mislov do“, obavještavajući javnost o problemima i prijetnjama po ljudsko zdravlje i životnu sredinu, a ukazujući na nezakonitosti su podnosili prijave i inicijative nadležnim inspeksijskim i tužilačkim institucijama, skupljali dokaze sa terena, radili analize i izvještaje, učestvovali u izmjenama zakonodavstva i donošenju strateškog okvira za oblast upravljanja otpadom, gdje su ponudili i konkretno rješenje za problem u Nikšiću.

„Uzroke požara je moguće utvrditi, kao i odgovornost, jer se radi o prostoru na kom se 17 godina nekontrolisano odlažu različite vrste otpada, pa i opasni. Kada požar izbije, teško ga je sanirati jer su uzrok deponijski gasovi, koji mogu i da izazovu detonacije i požare većeg obima. Jedna NVO ne može da sprečava požare niti upravlja odlukama, to rade nadležni u konkretnom slučaju lokalna uprava opštine Nikšić i Komunalno preduzeće“ rekao je Perović.

Kao rješenje problema iz DME smatraju da je u ovom momentu za Nikšić najbolje formiranje sanitarne deponije sa reciklažnim centrom koja bi ispunila savremene zahtjeve u tretiranu krajnjeg otpada i prikupljanju korisne sirovine.

„Samim tim imali bi manje otpada na deponiji a više koristi i radnih mjesta od procesa ponovne upotrebe korisnih materijala. Svakako ni tu se ne bi trebalo stati već ići dalje u smjeru edukacija i mijenjanja navika od preduzeća do domaćinstva ili pojedinca kako bi dostigli zadovoljavajući nivo društvene odgovornosti i smanjili količine otpada u njegovom nastajanju“, rekao je Knežević.

### „Deponija zaraznija od korone“

Kako novinari i nevladine organizacije tako ni mještani koji mole za rješenje ne dobijaju bilo kakav odgovor kao potencijalno rješenje za ovaj problem.

Mještanka, Rajka Perunović koja je na pitanja kome su se sve obraćali, osim nadležnih institucija, navela i lično inspektorku Vesnu Zarubicu kod koje je kaže pored odbijanja na koje je navikla kada je ova deponija u pitanju, naišla i na odgovor: „Ne obraćajte mi se više u vezi deponije“.

Mještani bi voljeli da izbjegnu pogoršanje kvaliteta vazduha, kao i šuma, rijeka, livada.



„Pošto se bavimo poljoprivredom, svako zagađenje (dim, neprijatni miris, razne bakterije koje se nalaze u tom dimu) štete našem zanimanju. Naravno, to utiče i na naše zdravlje i zdravlje naše djece. Moja svekrva ima 80 godina i ona je izjavila da ćemo prije dobiti virus i bolest od deponije nego od Covid-a 19“ kazala nam je mještanka, Rajka Simunović.

Rajka Perunović dodala je da su posljedice koje osjećaju i neprijatan miris, dim, bube koje su se naselile u kući.

I ako se rješenje godinama traži, izgleda da iz nekog razloga uporno izostaje. Koliko god se pokretalo pitanje o ovoj deponiji i provlačilo kroz medije, skrećući pažnju na sam kvalitet vazduha ali i zdravlje građana, angažovanost nadležnih organa ostaje nepromijenjena. A zbog čega je to tako, na nama je jedino da nagađamo jer konkretan odgovor nismo uspjeli da dobijemo.

Foto: ozon, mladniksica, dmen

# **KO BRINE O NAŠIM GLUMCIMA**

**Makanje - portal za mlade**



Urednice:

**Bojana Moškov i Jelena Šoškic**



Proteklih mjeseci je kroz problem koji postoji u Crnogorskom narodnom pozorištu, u javnosti skrenuta pažnja na crnogorske glumce, kada je zapošljavanje u pitanju.

U Crnoj Gori postoje dva nacionalna pozorišta: CNP i Zetski Dom. To su jedina dva pozorišta koja imaju svoj umjetnički ansambl, uzimajući u obzir da je kod Zetskog Doma ovo slučaj tek od skoro, kada je raspisan konkurs za glumce. Nedovoljno da prime sve školovane, talentovane i kreativne mlade ljude.



Foto: Travel Montenegro

Pored ova dva pozorišta, pozorišnom produkcijom se bave i opštinske institucije: Gradsko pozorište Podgorica i Nikšićko pozorište. Gradsko pozorište ni danas nema svoju matičnu scenu, ali je raspisalo konkurs za četiri nova radna mjesta, dok u Nikšićkom pozorištu, osim glumaca, nema drugih pozorišnih profesionalaca.

U Programu razvoja kulture (2016 - 2020) je istaknuto da važnu ulogu u kreiranju pozorišnog života imaju i opštinske manifestacije "Grad teatar Budva" i Festival mediteranskog teatra "Purgatorije" u Tivtu, kao i povremeni pozorišni aranžmani Barskog ljetopisa. Kada su u pitanju nevladine organizacije, sve je manji broj onih koje se bave pozorišnom produkcijom. Nedostatak finansija i prostorno-tehničkih kapaciteta su neki od razloga za to.

Kada su mladi u pitanju, koji su i fokus naše priče, od 2011. godine povećan je broj mladih i školovanih pozorišnih profesionalaca (reditelji, glumci, producenti, dramaturzi). Riječ je uglavnom o mladom kadru, stasalom na Fakultetu dramskih umjetnosti na Cetinju, koji po aktuelnim uslovima pozorišnih djelatnika ne mogu sebi obezbijediti rad ni angažman.

Do objavljivanja teksta od Zavoda za zapošljavanje Crne Gore nismo dobili tačnu informaciju koliko se glumaca nalazi na birou rada. Po našim saznanjima taj broj je oko 15. U taj broj uračunati su samo crnogorski državljani koji su završili glumu na Univerzitetu Crne Gore.



Foto: UGCG

### **Trenutno stanje je nedopustivo**

Glumačku stranu priče smo potražili na adresi Udruženja glumaca Crne Gore, ispred kojeg je govorila Anđela Radović. Kako ona kaže, jasno je da se ne radi na rješavanju problema, već da se on dodatno produbljuje, govoreći u situaciji u CNP-u, gdje je prema novoj sistematizaciji broj glumaca sa pedeset smanjen na trideset. Trideset od ukupno 161 zaposlenog, koliko je predviđeno novom sistematizacijom, dok će Zetski Dom ovih dana po prvi put dobiti svoje glumce, njih petoro.

“To govori o nedostatku strateške politike u zapošljavanju, ali i obrazovanju, koja bi morala da postoji, u skladu sa konstantnim uvećavanjem glumačkog kadra”, dodaje Radović.

Udruženje glumaca nema zaposlenih, ali kako navode, oni kao nevladino udruženje mogu zaključivati ugovore o djelu, shodno njihovim potrebama.

Kada su u pitanju moguća rješenja za problem koji je prisutan, Radović kaže da se mora početi od kreiranja strategije od strane nadležnih institucija.

“Nedopustivo je sadašnje stanje neplanskog ulaganja u obrazovanje, a onda prepuštanje 'slučaju' velikog broja mladih, talentovanih i sposobnih ljudi. Ako posotji škola, onda se mora intenzivno raditi na proširivanju tržišta rada. Jedan od načina je recimo intenziviranje rada u okviru regionalnih pozorišta, koji mogu biti značajani za upošljavanje glumaca.

Neophodno je da na čelnim mjestima u institucijama u kulturi budu ljudi od struke, ljudi koji su na ta mjesta birani zahvaljujući ničem drugom do transparentnim konkursima, kvalitetnim referencama i planom i programom koji se odnosi na rad pozorišta za period trajanja mandata”, nastavlja ona.

Kako dalje navodi, Udruženje glumaca Crne Gore već duže vrijeme insistira na neophodnim izmjenama zakona i propisa koji se tiču kulture i umjetnosti, a koji zbog svoje nepreciznosti i neusklađenosti sa evropskim praksama, često omogućavaju zloupotrebe.

“Neophodno je smisljeno i pametno kreirati politiku razvoja kulture, ulagati u kulturu i umjetnike, konsultovati ljude od struke, kako bi svi zajedno doprinijeli ostvarenju zajedničkih ciljeva”, dodaje Radović.

Dio odgovornosti, kaže Radović, pripada i njima: “U smislu da je rad na sebi i napredovanje na ličnom planu nešto čemu glumac mora biti posvećen tokom cijelog svog života, ali to je spoznaja sa kojom svaki mladi glumac/ica izađe sa fakulteta, i svi smo spremni da radimo, da se trudimo i napredujemo, ali često je nemoguće prosto dobiti priliku za to”.

U razgovoru smo se osvrnuli i na situaciju sa koronavirusom. Na pitanje da li su nezaposleni glumci imali dovoljnu pomoć i stimulaciju od strane državnih organa tokom krize, koja još uvijek traje, ona navodi da je na samom početku bilo sluha za potrebe nezaposlenih i slobodnih umjetnika. “Imali smo konkurs koji je bio fokusiran samo na tu ciljnu grupu, i koji je zbilja iznjedrio niz kvalitetnih i važnih projekata. To potvrđuje koliko je ovdje vrijednih i talentovanih umjetnika kojima 'samo' treba dati podršku”, kazala je ona.

To iz njihove perspektive, nije dovoljno.

“U proteklom periodu bilo je neophodno kontinuirano podržavati umjetnike, ali i kulturu uopšte. Međutim, kultura je na kraju ostala u sjenci svih ostalih programa. Ipak, Udruženje glumaca je aktivno radilo i radiće na poboljšanju uslova za rad glumaca, pa smo tako realizovali projekat u saradnji sa Podgorica film festivalom i Crnogorskom kinotekom, u kom smo angažovali naše članove i kreirali prvu online školu glume u Crnoj Gori, a do sada smo imali jako dobru i uspješnu saradnju i sa Filmskim centrom Crne Gore”, kaže Radović.

Oni rade na realizaciji još nekoliko projekata, koji su izraz podrške vrijednim i talentovanim kolegama.

Iz udruženja dodaju da pri odlučivanju o zaposlenju glumaca ne postoji jasan kriterijum, ne postoji bodovanje, već se ono najčešće vrši na osnovu ličnih preferenci direktora, u najboljem slučaju.

### **Problem je što nema izbora**

Dubravka Drakić, crnogorska glumica i profesorica na Fakultetu dramskih umjetnosti na Cetinju, kaže da je, prije svega, ukidanjem scene “Akademija” prije par godina, ukinuto jedno akademsko pozorište mladih.

“Studenti su na ovoj sceni mogli, pored obnavljanja ispita, u prvim godinama nakon diplomiranja da imaju redovan repertoar i neku kontinuiranu zaradu”, kaže Drakić.

Ukidanjem se, kako navodi, ukinula mogućnost da u Podgorici postoje susreti mladih studenata Univerziteta Crne Gore, koji bi pratili ono što FDU radi na Cetinju. “Veličina Cetinja je ograničavajući faktor za brojnost publike na našim ispitima, koji se odigravaju samo jednom godišnje”, dodaje ona.

Zapošljavanje glumaca nije nešto što je uobičajeno ni u većim sredinama, kaže Drakić, bar ne dok rezultati ne postanu glavni faktor da oni budu članovi nekog ansambla.

“Zabrinjava me što od 1999. godine, kada je diplomirala prva generacija glumaca na Fakultetu dramskih umjetnosti, do danas ne postoje jasni kriterijumi zbog kojih bi neko dobio ili ne status glumca u pozorištu. Nisam sigurna da je to prosjek, ili ako jeste, ne čini mi se da je on relevantan u odnosu na uloge, sklonosti, sposobnosti i procjenu da li je baš taj glumac odgovarajući za profil pozorišta u kojem se zapošljava”, rekla je Drakić.

Kada je u pitanju osnivanje ansambla u Zetskom Domu, Drakić dodaje da je bilo krajnje vrijeme da ovo nacionalno pozorište dobije svoj umjetnički ansambl.

“Pozorište u Bijelom Polju, Nikšiću, Centar za kulturu Tivat, HercegNovsko pozorište, Centri za kulturu Kotor, Bar, Ulcinj, nemaju kontinuitet u produkcijama, zato ih ne spominjem, ali postoji ogroman broj institucija koje bi mogle da se ozbiljnije pozabave, ne samo zapošljavanjem glumaca, već i organizacijom produkcije, jer mislim da glumci treba da rade. Da li će zvanično biti zaposleni ili će sami sebi uplaćivati zdravstveno i socijalno osiguranje, to treba da bude njihov izbor”, navodi Drakić.

Tu je zapravo, kako ona kaže, problem. Glumci nemaju izbor.

“Mogućnost da se samostalno stekne novac, gdje glumci ne bi morali da budu članovi pozorišta, već bi se možda dominantno bavili igranjem na filmu, radiju, drugim medijima, ali gdje bi bili u mogućnosti da sami finansiraju svoje zdravstveno osiguranje, a ne da im tu vrstu sigurnosti dominantno nude pozorišta”, dodaje Drakić.

Pozorišta moraju preciznije da biraju svoje ansamble, kako kaže ona, moraju da vode računa šta im zapravo treba. Potrebno je da mladi glumci znaju da je jedino mjerilo za ulazak u ansambl to da li je neko dobar glumac, njegovi rezultati i kvalitet onoga što su uradili na sceni.

“Svi drugi kriterijumi, moraju biti irelevantni. Dakle: radna disciplina, vaspitanje, dobra kondicija, izvanredni rezultati. Jedino ti kriterijumi moraju biti oni koji omogućavaju glumcima da dobiju angažman u pozorištu”, zaključila je ona.



Foto : cetinje.me

### **Bolje i ozbiljnije**

Ukoliko glumci nemaju dovoljno mogućnosti i prilika da svoje vrijeme, rad i trud ulože u nešto što će im omogućiti sva ljudska prava, onda je pozicija umjetnika takva da živi od danas do sutra, čekajući. Kada ne postoje jasna pravila o tome kako i kada neko dobija pravo na rad u pozorištu, pa ni širi izbor opcija gdje to pravo može da ostvari, svaka strategija pada u vodu.

Dužnost je institucija kojima je u nadležnosti kultura, da kreiraju strategije, sprovode akcione planove i vode računa o svojim građanima koji su izabrali kulturu kao način da doprinesu razvoju, poziciji i bogatstvu Crne Gore.

Strategije su pisane, ali je problem nastao kada je ono napisano, trebalo da se sprovede u djelo. Odnos države prema institucijama kulture i onima koji obogaćuju društvo mora biti bolji i ozbiljniji.

# ŠTA SE DEŠAVA SA GROBOVIMA NAŠIH PREDAKA DALEKO OD OČIJU UNESCO-A

Makanje - portal za mlade



Urednice:

**Esmā Sarić i Bojana Šolaja**

*“Neka oprosti gospođa Evropa, ona nema spomenike kulture. Pleme Inka u Americi ima spomenike, Egipat ima prave spomenike kulture. Neka oprosti gospođa Evropa, samo Bosna ima spomenike. Stećke.” – Miroslav Krleža*

Iako se već godinama nalaze na listi kulturne baštine pod zaštitom UNESCO-a, pitanje je da li bi stećci – srednjovjekovni nadgrobni spomenici, koji su jedinstveno obilježje Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije – zadržali taj status kada bi ta organizacija dobila uvid u odnos pomenutih država prema ovom kulturnom bogatstvu. Možda bi, u to ime, bilo primjereno Krležinu izjavu: „Neka oprosti gospođa Evropa, samo Bosna ima stećke.“, zamijeniti novom: Oprostite, gospodo stećci – vi nemate Evropu. Odnos bivših jugoslovenskih država prema kulturnom naslijeđu, pokazuje se, sve je samo ne „evropski“.

Odnos prema stećcima na području Bosne i Hercegovine se često spominje kao blistav primjer u zemljama regije. Međutim, situacija je daleko od idealne. Prema anketi, mladi su u velikom broju upoznati sa srednjovjekovnim nadgrobnim spomenicima – stećcima. Ovi spomenici u glavnom gradu BiH se nalaze na prometnim lokacijama, ispred Zemaljskog muzeja, u dvorištima škola, fakulteta, u blizini stambenih naselja, tako da većina stanovništva prolazi svakodnevno pored njih. Ne smije se zanemariti ni uticaj velikog bosanskohercegovačkog pisca Mehmedalije Maka Dizdara, koji je svojom poezijom ostavio dubok trag na kulturnoj sceni i zaostavštinu koja se prenosi kroz generacije, kako kroz razne manifestacije, tako i u obrazovnom sistemu. Gorčin Dizdar, njegov unuk, jedan je od rijetkih mladih naučnika koji se na našim prostorima bavi izučavanjem kulturnog naslijeđa srednjovjekovne Bosne. Na Univerzitetu York u Torontu odbranio je doktorsku disertaciju o stećcima. Takođe je predsjednik UO Fondacije “Mak Dizdar” koja promovise stvaralaštvo velikog književnika, kulturnu scenu Stoca i Hercegovine te širi ideju zajedništva bh. naroda.

U Crnoj Gori su još rjeđi oni koji nastoje da stećke i ono što predstavljaju sačuvaju od zaborava. Sudbina stećaka ne čudi ukoliko se prisjetimo sličnih neslavnih primjera o kojima smo imali priliku da se informišemo posljednjih mjeseci. Među njima treba pomenuti slučaj (<https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/483579/unistili-ostatke-zivotinja-iz-ledenog-doba>) iz novembra 2020. godine, kada su građevinske mašine iskopale i oštetile dobro očuvane kosti stare više hiljada godina u arheološkom nalazištu Trlica nadomak Pljevalja, prilikom širenja puta Pljevlja-Prijepolje. Ovome treba dodati i novost ([https://www.pobjeda.me/clanak/bager-iskopao-ostatke-rimske-grobnice-iz-prethriscanskog-doba?fbclid=IwAR03eyja91wZeaXReHZEHLWeXtDK3FnXvHy70rrrL\\_G9DQowwNdgumfgw8](https://www.pobjeda.me/clanak/bager-iskopao-ostatke-rimske-grobnice-iz-prethriscanskog-doba?fbclid=IwAR03eyja91wZeaXReHZEHLWeXtDK3FnXvHy70rrrL_G9DQowwNdgumfgw8)) iz oktobra, kada su bageri prilikom rada na trafostanici u Zagoriču našli ostatke grobnice za koju se vjeruje da potiče iz predhrišćanskog rimskog perioda. Primjeri slični ovima nameću pitanja – ko štiti naše spomenike kulture i brine o njima?; da li se da li ko vrši arheološka ispitivanja?; kakva poruka se šalje mladima koji žele da svoje buduće zanimanje usmjere u pravcu doprinosa očuvanju kulturnog naslijeđa svoje zemlje?

Video koji slijedi informisaće vas o istorijatu stećaka, njihovoj kandidaturi za UNESCO-vu listu svjetske kulturne baštine, kao i institucijama koje su zadužene za brigu o ovim spomenicima i nadležnostima koje one pokrivaju.

## „Da sada UNESCO pošalje nekoga da izvidi situaciju, izgubili bi status.“

Na naše pitanje o učinkovitosti UNESCO zaštite za stećke u BiH, Gorčin Dizdar odgovara:

„Skoro pa nikakva. UNESCO je u suštini, ako ga ogolimo, brend tj. pravo da vi određene spomenike nazovete baštinom UNESCO-a. Naravno, uz pravo naziva, država dobija i obaveze, kao što je npr. Pravilnik dug 300 stranica o menadžmentu lokaliteta, u kojem se navodi da svaki lokalitet u državi bi, po planu, imao i svog lokalnog menadžera. Vrlo malo je lokaliteta koji se vode tim pravilnikom, jedan od njih je, i najpoznatiji, lokalitet Radimlja u Stocu, gdje su stećci ograđeni, ulaz se naplaćuje i ona je jedina turistička destinacija. Ostale lokalitete gdje se nalaze stećci obilaze entuzijasti i planinari. Nisu ograđeni, ne postoji ni znak, lokacije su i zapuštene. Nažalost zaštita UNESCO-a nije dovela do neke značajne promjene. Da sada UNESCO pošalje nekoga da izvidi situaciju, izgubili bi status. Recimo, postoji pravilo da u blizini lokaliteta koji je pod zaštitom UNESCO-a ne bi trebalo da se grade novi objekti, a nerijetko ćete zapaziti autopraone, prodavnice itd. u blizini lokaliteta gdje su stećci“.

**Javna Ustanova Radimlja** u Stocu je opštinska turistička organizacija, ujedno i najpoznatija nekropola stećaka, kao takva bilo je sasvim logično da upravo ona bude lokacija za savjete, na koji način najbolje zaštititi ove lokacije. „Kako bi se riješio problem vandalizma, poželjno bi bilo ograditi stećke, tj. postaviti odgovarajuću ogradu, a na mjestima gdje postoji mogućnost, mogu se postaviti neke suvremenije tehnike, kao što je video nadzor i sl. Smatramo da bi najidealniji način zaštite kulturnih dobara bio fizička zaštita, ali smo svjesni da je na pojedinim lokacijama to jako teško realizirati“. JU Radimlja posjeduje ograđeni prostor, sačuvane i očišćene lokalitete, turističku ponudu i nalazi se u neposrednoj blizini FastFood-a, što je prekršaj po pravilniku UNESCO-a.

Veliki broj stručnjaka u polju kulturnih dobara djeluje kroz institucije koje postoje na državnom nivou, a jedna od njih je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika. Na entitetskoj razini nalazi se Federalni zavod za zaštitu spomenika za područje Federacije Bosne i Hercegovine, te Republički zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa na području Republike Srpske.

Uputili smo pitanja **Federalnom zavodu za zaštitu spomenika za područje Federacije BiH**, da nam odgovore na koji način se oni nose s oblicima vandalizma nad ovim spomenicima. Oni su izjavili: „Zavod za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta nema mogućnost inspeksijskog nadzora niti izricanja mjera koje će takve štete ublažiti, nego reagiramo u suradnji s nadležnim inspeksijskim upravama kojima to prijavljujemo.“

Nismo otkrili da je neko odgovarao za bilo koji čin vandalizma nad spomenicima, a JU Radimlja, ni Zavod za zaštitu spomenika za područje Federacije BiH nisu htjeli da otkriju koliko se u stvari novca prosječno godišnje troši u svrhu promocije i zaštite spomenika. Zašto se ne ulaže više i ne budi se interesovanje prema ovim spomenicima u društvu, pogotovo mlađim generacijama? Prema riječima Gorčina Dizdara „Mislim da postoji još uvijek romantičnost u ideji iskopavanja koja privlači mlade, trebalo bi proraditi na edukaciji, izdati publikacije u časopisima, održati konferencije i projekte. Nažalost ono što je problem kod nas je da se uvijek guraju teme koje bi bile dobro iskorištene u političkom svjetlu, a stećcima se ne može to pripisati, niti se mogu na taj način usvojiti, pa samim tim nisu interesantni.“



## **Na teritoriji Crne Gore, broj prepoznatljivih stećaka tokom poslednjih 20 godina pao na oko 80 – ploče korišćene u građevinske svrhe!**

Uprkos mišljenju nadležnih institucija, mladi crnogorski arheolog Vasilije Marojević (28) stiče utisak da je trenutni institucionalni okvir koji se u Crnoj Gori bavi pitanjem istraživanja prošlosti nedovoljan da bi valorizovao potencijal koji zemlja posjeduje. Naš sagovornik skreće pažnju na to da današnje arheološke laboratorije zahtijevaju najčešće skupu i za crnogorske prilike teško dostupnu tehničku opremu, što zemlju usmjerava na međunarodnu saradnju kada su u pitanju zahtjevniji projekti od nacionalnog značaja, pa je po njegovom mišljenju tek uz kvalitetna kadrovska i tehnička rješenja, te osnivanje relevantne nacionalne institucije moguće približiti Crnu Goru standardima u okruženju i zemljama zapadne Evrope, koje za svoja istraživanja dobijaju milionska sredstva od evropskih fondova samo zahvaljujući inovativnoj projektnoj ideji. Mladi arheolog ocjenjuje da bi napori već postojećih nadležnih institucija morali biti veći. Na naše pitanje, da li institucije vode dovoljno računa o stećcima, Marojević odgovara:

„Umjesto direktnog odgovora na pitanje iznijeću nekoliko podataka vezanih za nekadašnju nekropolu stećaka oko crkve Sv. Petra i Pavla u Nikšiću koja se nalazi u užem urbanom jezgru grada. Tokom neke od građevinskih intervencija u zidove crkve ugrađen je jedan broj stećaka koji su i danas vidljivi u njenom temeljnom dijelu. Polovinom XX vijeka na groblju koje se formiralo oko crkve akademik Dimitrije Sergejevski zatekao je 396 primjeraka ovih nadgrobnih spomenika od kojih je veliki broj bio prepravljani i ponovo upotrebljeni prilikom sahranjivanja. Broj prepoznatljivih stećaka tokom poslednjih 20 godina pao je na oko 80. Danas je u okviru posebno izgrađenog lapidarijuma muzeja u Nikšiću pod vedrim nebom izloženo njih ukupno 53. Jedan broj stećaka i dalje se nalazi na groblju oko pomenute crkve, dok će sudbina preostalih po svemu sudeći ostati skrivena“.

Marojević ovom dodaje i primjer kada je Narodni muzej Crne Gore na Cetinju, najvažnija muzejska ustanova u državi, uz angažovanje mehanizacije prenio jedan broj reprezentativnih stećaka sa lokaliteta u Pljevljima i Banjanima na Cetinje, kako bi tamo bili konzervirani i izloženi u okviru srednjovjekovne postavke. Cio je proces, kako navodi, organizovan bez prethodnih konsultacija sa lokalnim stanovništvom koje se na cjelokupnoj teritoriji Crne Gore prema stećcima odnosi sa specifičnim pijetom prepoznajući u njima grobove svojih predaka i koje je s pravom tom prilikom izrazilo svoj revolt.

„I pored toga što apsolutno razumijem potrebu institucija kulture da zaštite i prezentuju nešto što bez sumnje predstavlja kulturno blago države, mislim da je sveobuhvatan doživaljaj stećaka moguć jedino u okviru njihovog izvornog konteksta“, ocjenjuje mladi arheolog.

Odgovore povodom ovih slučajeva i ukupne strategije koja se tiče zaštite i očuvanja stećaka, zatražili smo od nadležnih institucija. Direktorica Centra za konzervaciju i arheologiju, Biljana Brajović, povodom navedenog slučaja Crkve apostola Petra i Pavla, sudi da se radi o vrlo kompleksnoj materiji koja zahtijeva uvid u detaljnu dokumentaciju.

„Jedan broj ploča je ugrađen u fasadu crkve, za koje je vjerovatno odlučivao pojedinac izvan institucija kulture, broj nestalih ploča je trajno otuđen, ja lično mogu da pretpostavim da je 'završio' u nekom temelju građevina ili izlomljen i iskorišćen za neku vrstu građevinskih potreba. Ne želim da vjerujem da je završio u nečijem privatnom vlasništvu kao 'trofej' kulture, jer ko bi na kraju našao bilo kakvo zadovoljenje u nečijoj nadgrobnoj ploči, koja se u narodu (kad su stećci u pitanju) zove Mramor“, pretpostavila je Brajović.

Povodom slučaja prenošenja stećaka sa lokaliteta u Pljevljima i Banjanima na Cetinje, pod nadzorom Narodnog muzeja, Brajović kaže da Centar nije imao nikave nadležnosti nad realizacijom tog projekta, „Po mom saznanju, ovaj čin prenošenja stećaka je bio projekat za koji je bilo nadležno Ministarstvo kulture, Centar nije imao nikakve nadležnosti nad realizacijom ovog projekta, te nismo ni dobili nikakve informacije kao ni razloge, opravdanost i 'potrebu' za sprovođenje ovog projekta. Sličnih slučajeva u Crnoj Gori nema, ali nešto slično se dešavalo na par lokaliteta u Srbiji i Hrvatskoj“.

### Stećak na prodaju za 1.200 KM (600 eura)

Primjera vandalizma nad spomenicima, oštećenja i ilegalnog izmještanja je na stotine, zabilježenih od strane novinara, entuzijasta, ali i preko javnih oglasnih servisa. Jedan od najbizarnijih je oglas u kojem se prodaje stećak, iz 2020. godine:

The image shows a screenshot of an OLX advertisement for a stone stećak. The title is "amen stecak granit". The price is listed as 1.200 KM. The item is categorized under "Umjetnost" and "Skulpture". It is described as "Kamen" (Stone) and "Tehnika" (Technique). The ad includes a "ZAPOČNI NARUDŽBU" (Start Order) button and a "Klesanje" (Carving) tag. A photo of the stone stećak is visible on the right side of the ad.

*"Prodajem kameni stećak, ručno isklesan sa šest pravilnih strana iz 1268. godine. Kamen je od granita te je pogodan za spomenike" Olx.ba 2020. godina.*

Takođe je zabilježeno pljačkanje grobnica. Jedan slučaj sknavljenja odnosno pljačke grobnica ispod stećaka, otkriven je nakon čišćenja okoline na srednjovjekovnom gradu Vrataru iznad Žepe. Ovi stećci najvjerovatnije su opljačkani u posljednjih nekoliko desetljeća. Ovakvih slučajeva vjerovatno ima još stotine širom zemlje, a biće ih i mnogo više ako se nešto uskoro ne promijeni.

Skrnjavljenje stećaka kod Žepe

Autor fotografije: Mladen Mihajlović



Pored prodaje i pljačkanja grobnica, tu je i okretanje jagnjeta na lokaciji (<https://www.klix.ba/vijesti/bih/bruka-na-vrhu-visocice-okrenuli-janje-kod-stecaka-koji-su-pod-zastitom-drzave/190728072>), a nije rijetkost ni da nepoznati „kopači pijeska“ unište nekropolu (<https://radiosarajevo.ba/metromahala teme/nepovratno-izgubljeno-nepoznati-kopac-pijeska-unistio-nekropolu-stecaka-u-bih/377481>).

Takođe, upravo Gorčin Dizdar je spomenuo izgradnju policijske stanice na nekropoli, a i taj slučaj je medijski popraćen: <https://visoko.co.ba/nacionalno-bлаго-stecci-kod-kreseva-ce-zbog-izgradnje-policijske-stanice-biti-unisteni/> Zatim je na nekropoli stećaka u Lukavici iznikao hotel: (<https://www.akta.ba/vijesti/na-nekropoli-stecaka-u-lukavici-nice-hotel/112481>)

Osim medijske pažnje, ogorčenih komentara na društvenim mrežama, te par intervjuja, niko nije odgovorao za navedene primjere.

Slučajevi vandalizma nisu rijetkost ni na teritoriji Crne Gore. Kako navode naši izvori, upoznati su sa nekoliko slučajeva kada su stećci bili na meti vandala koji su na njima ispisivali grafite. Čak i lapidarijum u Nikšiću napravljen je za prezentaciju stećaka, ali ne i za njihovu zaštitu, pa su ovi spomenici, strahuju naši sagovornici, i dalje pod vedrim nebom, nezaštićeni od vremenskih uslova ali rekao bih i od nekulture življenja jednog dijela lokalnog stanovništva. Tim povodom, iz Uprave za zaštitu kulturnih dobara Crne Gore su nam kazali da je problem vandalizma kompleksan i za njegovo rješavanje treba djelovati na više polja.

„Uprava postupa shodno svojim nadležnostima, izvrši terenski obilazak kulturnog dobra u cilju utvrđivanja njegovog stanja i potom preuzima dalje aktivnosti, upućuje urgenciju Upravi za inspekcijske poslove za postupanje nadležnog inspektora“, pojasnili su iz Uprave.

## **Konzervacija i restauracija – novi studijski program na Univerzitetu Crne Gore**

Mladi arheolozi na studijama u BiH imaju priliku da obavljaju praksu na iskopavanjima stećaka, mada ni to, poput svega u BiH, nije obavljeno plaštom sistemske problematike. Dr Edita Vučić, odbranom disertacije pod naslovom "Kasnosrednjovjekovne nekropole stećaka zapadne Hercegovine", postala je prva promovisana arheološkinja specijalizirana za temu stećaka.

Crna Gora, s druge strane, do danas nema čak ni odgovarajući studij koji bi se bavio ovim i sličnim pitanjima. Arheolog Vasilije Marunović smatra da primjer stećaka samo potvrđuje da u našem neposrednom okruženju imamo lokalitete koji se mogu vidjeti ovdje i nigdje više, što su zemlje u okruženju imale u vidu kad su osnivale katedre i arheološke institute pri svojim univerzitetima i akademijama nauka, za šta do danas Crna Gora nije imala sluha.

„Posljednjih godina je aktuelizovano pitanje osnivanja jednog ovakvog studija i u Crnoj Gori, ali mislim da se pitanje njegove održivosti mora uzeti u obzir prije nego se uopšte upustimo u realizaciju te ideje. Katedra koja podrazumjeva temeljno izučavanje prošlosti od praistorije preko antike do srednjeg vijeka zahtijeva visoko obrazovan kadar kojim Crna Gora trenutno ne raspolaže. Sa druge strane, mislim da bi nam studij arheologije omogućio da se ovom naučnom disciplinom bavimo na organizovan i sistematski način uz definisanje konkretnih pitanja u prošlosti ovih prostora na koje treba dati odgovor“.

Uprkos tome, u medijima se nedavno pojavila vijest (<https://www.antenam.net/politika/179856-uo-ucg-konzervacija-i-restauracija-novi-studijski-program-na-univerzitetu-crne-gore>) da Upravni odbor Univerziteta Crne Gore planira osnivanje interdisciplinarnog osnovnog i master studijskog programa Konzervacija i restauracija na Univerzitetu Crne Gore, što bi trebalo da proširi mogućnosti za istraživanja koja se tiču stećaka, ali i ostatka crnogorskog kulturnog nasljeđa. Ovakvu odluku Marojević pozdravlja:

„Vijest o otvaranju Programa za konzervaciju i restauraciju svakako je ohrabrenje. Stručan i visoko obrazovan kadar je neophodan i bez njega ne možemo govoriti o efikasnoj zaštiti kulturne baštine. Jasno je da dosadašnji pristup ovoj problematici mora biti unaprijeđen, pa osnivanje ovog Programa vidim kao prvi korak ka tom cilju“, navodi Marojević.

### **Na mladima stećci ostaju**

Konačno, poput svake priče, postoje dvije strane. Pozitivne strane odnosa prema ovim spomenicima se rijetko spominju u medijima, a njihovi likovi su u većini slučajeva upravo mladi ljudi. Društvo pisaca BiH kao svoju najveću nagradu dodjeljuje „Bosanski stećak“. Prvi BiH doktor za skulpturu Adis Fejzić je u svom radu i izložbama uvrstio ove spomenike, a jedan od njih je osvanuo i u srcu Danske (<https://balkans.aljazeera.net teme/2018/8/26/bosanski-stecak-u-srcu-danske>).

Zajednički stav institucija i pojedinaca na teritoriji obje države ostaje da se mora raditi na popularizaciji stećaka među mladima. Prema stavu naših sagovornika, odnos mladih prema kulturno-istorijskom nasljeđu daje razloga za optimizam, jer se prepoznaje njihova radoznalost i dobar odnos prema temama iz prošlosti. Uprkos tome, iako dobar dio mladih u Bosni i Hercegovini zna šta su stećci, Crna Gora mora da uloži dodatne napore na tom planu. Iz Uprave za zaštitu kulturnih dobara smatraju da na tom zadatku treba da se udruži više institucija, ali i društvo u cjelini:

„Na Vaše posljednje pitanje, 'šta radimo na popularizaciji i prezentaciji kulturne baštine', još jednom podsjećamo na nadležnosti ove Uprave. Potrebno je imati u vidu da je u cilju zaštite kulturnog nasljeđa neophodno zajedničko djelovanje, jer u središtu koncepta baštine u cjelini je društvo, njegovi kulturni stavovi, potrebe i razlozi zbog kojih prepoznaje naslijeđene vrijednosti“.



Na pitanje koliko mlade u Bosni i Hercegovini interesuju ovi spomenici, Gorčin Dizdar ocjenjuje da ima entuzijama i interesa, ali da je slabo iskorišten. „Mislim da kada im se pruži prilika da kroz projekte nešto otkrivaju, i kad im se da do znanja da oni rade nešto što je bitno za zajednicu, da ima. Ima dosta entuzijasta. Ima interesa, ali je slabo iskorišten“.

Od marta 2019. godine, Fondacija "Mak Dizdar" provodi projekat "U kamenu uklesano", čiji cilj jeste zaštita, očuvanje i promocija stećaka u Bosni i Hercegovini. U sklopu projekta razvijena je interaktivna karta stećaka u Bosni i Hercegovini — <https://stecakmap.info/> Na ovaj način možemo svi učestvovati i otkriti nove nekropole.

Gorčin Dizdar je objavio svoj prvenac, knjigu „Stećak“.

„U knjizi Stećak nastojao sam na stotinjak stranica prikazati najznačajnije činjenice vezane za kulturu stećaka, predstaviti neka od najzanimljivijih tumačenja te kulture, ali i, unutar jednoga poglavlja, malo dublje ući u tematiku ikonografije stećaka, koja je činila predmet moje doktorske disertacije“, prisjeća se Dizdar.

Mladi iz Travnika, Foče, Trebinja, Stoca i Posušja učili su o stećcima na radionici "Osnove arheologije stećaka"

10. mart 2019. god.  
Radionica

Izvor:  
Gorčin Dizdar Facebook



Mi smo narod koji u isto vrijeme ove spomenike uništava i čuva, najljepše stihove ove zemlje smo njima posvetili, stavili smo ih na novčanice, stećak ukrašava udžbenike istorije u našim školama, za vrijeme gnusnog ratnog perioda, u Sarajevu smo ih štitili od napada. Ostavljeni su nama, mladima, u amanet, da ih čuvamo od zaborava. U međuvremenu, ostaje da se pitamo – da li smo zapostavili ova srednjovjekovna groblja predaka samo zato što ih ne možemo upotrijebiti u političke svrhe? Da li je svemu što nas ujedinjuje sudbina da ostane u sijenci onoga što nas razdvaja? Možda smo samo u tome jedinstveni – ujedinjeni u zaboravu.



*Stećak za vrijeme rata u BiH, ispred Zemaljskog muzeja u Sarajevu, je bio zaštićen vrećama s pijeskom. Dan danas je na istoj lokaciji. Photo © Danilo Krstanović*



**Izjave novinara**  
**ISKUSTVO RADA**  
**NA PROJEKTU**

### **Esmā Sarić, portal Mākanje:**

Tokom rada na projektu „Istraži ili priča ne važi“ naša tema je bila vezana za stećke, srednjovjekovne nadgrobne spomenike. Obradili smo paralelnu situaciju i odnos mladih prema stećcima na području Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Zahvaljući mentorici, Dragani Žarić, upoznala sam se sa postupkom intervjuā, uzimanja izjava, te stvaranjem strukture same istraživačke priče. Kao rezultat naš produkt je bio multimedijalna priča, ispunjena mnoštvom izjava mladih stručnjaka i institucija iz ove dvije države. Zahvalna sam na saradnji i smatram da će mi prikupljeno znanje biti od pomoći u mom daljem radu.

### **Bojana Šolaja, portal Mākanje:**

Rad na projektu "Istraži ili priča ne važi" bio je izuzetno informativan i podsticajan za mene, budući da novinarstvo nije dio mog formalnog obrazovanja, a dugo se volonterski bavim ovim poslom. Kroz projekat sam stekla znanja o postupku i fazama istraživanja prilikom rada na jednoj istraživačkoj priči, te obradi podataka i stilizovanju teksta koji je finalni proizvod. Znanja i sugestije koje sam dobila od mentorke Dragane Žarić su od posebne važnosti za moje profesionalno usavršavanje. Jako mi je drago što smo kolegica Esmā Sarić i ja, lijepom i drugarskom saradnjom, napravile uspješnu multimedijalnu priču, kojom smo skrenuli pažnju na temu kojoj se u prošlosti nije davalo dovoljno medijskog prostora.

### **Jelena Šoškić, portal Mākanje:**

Drago mi je da sam bila dio jednog ovakvog projekta. Prije svega, zato što smo se putem istraživačkog novinarstva bavili temom koja mi je jako zanimljiva i bliska, a onda i vrlo aktuelna i važna. Uspješna implementacija ovog projekta govori o tome kako istraživačko novinarstvo može temeljno da se obavlja, uz sve poteškoće na koje smo nailazile Bojana i ja, kao i drugi novinari koji su radili na svojim pričama. Otvoriti pandorinU kutiju i složiti sve iz nje jeste izazov, ali je i ogromna satisfakcija kada u tome dobrim dijelom i uspijete.

### **Bojana Moškov, portal Mākanje:**

Jako sam zahvalna i sretna što sam imala priliku da učestvujem u ovom projektu. U Crnoj Gori su ovakvi projekti važni, jer kroz njih studenti i oni koji imaju želju da se bave ovakvim i sličnim temama kroz istraživanja imaju priliku da to rade u praksi, a ne samo u teoriji, kako je često tokom školovanja slučaj. Mentorstvo od strane Dragane Žarić koja ima iskustva, bilo je korisno, tako da iz ovoga izlazim sa dodatnim znanjem, što je jako lijepo. Voljela bih da vidim Mākanje i Krš i u budućnosti kao partnere u sličnim projektima.

### **Andrea Čvorović, portal Mākanje:**

Na projektu "Istraži ili priča ne važi" sa kolegicom Majom Nikolić radila sam priču "Deponija "Mislov do" – pitanje bez odgovora". Institucije nisu baš bile voljne da pričaju o ovoj temi, koja se godinama u blizini Nikšića kotira kao problem za mještane, tako da uprkos našoj želji da podsjetimo nadležne na loš kvalitet vazduha u ovom dijelu, nismo naišle na odgovor koji bi pomogao mještanima. Svakako smatram da smo pričom doprinijele, jer smo kontaktirale i dio mještana i podsjetile odgovorne institucije da je ovaj problem i dalje primjetan, tako da se nadam da će se u narednom periodu riješiti

### **Maja Nikolić, portal Mākanje:**

Rad na ovom projektu sa jedne strane obezbijedio mi je nova poznanstva, saznanja ali i iskustvo. Sa druge strane ponovo smo se kao novinarke suočile sa neažurnim institucijama koje nisu željele da doprinesu rješavanju ekološkog problema na Mislovom dolu. Nadam se da će u budućnosti biti još sličnih projekata, kako bi javnost dodatno upoznali sa važnošću istraživačkog novinarstva ali i motivisali buduće, mlade novinare da se bave ovim poslom.

### **Maria Brnović, Studentski radio KRŠ:**

Zanimljivo mi je bilo učestvovati u ovom projektu. Mislim da je ovo bila super prilika za mene kao studentkinju novinarstva jer nam zaista fali više novinarske prakse. Bilo mi je interesantno da istražujem i upoznajem ljude kroz to. Takođe imam sve pohvale za mentora. Smatram da je projekat bio odlično osmišljen i nadam se da će i drugi studenti imati priliku da učestvuju u sličnim aktivnostima.

### **Milica Lipovac, Studentski radio KRŠ:**

Bilo je zanimljivo istražiti o bubicama i pokušati sagledati ovu temu iz raznih perspektiva. Odlično sam se složila sa kolegicom Marijom, i imali smo super mentora Danila. Bio je dostupan i dao nam je sve potrebne informacije. Sviđa mi se što nam je bila data sloboda oko načina na koji ćemo obraditi temu. Projekat mi je bio značajan jer mi je to bilo prvo ovakvo iskustvo.

### **Luka Roganović, Studentski radio KRŠ:**

Ovo je bilo moje prvo i neprocjenjivo važno iskustvo kad je u pitanju rad na timskom projektu. Pored toga što sam dobio priliku da ukažem na važne ekološke probleme u našem društvu, stekao sam značajna poznanstva sa brojnim sagovornicima iz oblasti ekologije i saslušam iskustva i preporuke raznih stručnjaka. Bili smo jako motivisani za rad na projektu još od samog starta i pristupili smo projektu krajnje angažovano upravo zbog dragocjene prilike za nova iskustva. Nismo nailazili na prepreke prilikom rada na istraživanju priče, jedini dio za koji smo ostali uskraćeni je odgovor na važna pitanja od strane lokalne vlasti čiju smo tišinu protumačili kao svojevrsan odgovor. Veoma značajno i upečatljivo iskustvo u godini koja je svima bila upamćena uglavnom po lošim stvarima, ogromno iskustvo i afirmacija za sve nas lično a pogotovo za samu organizaciju radija KRŠ koji nastavlja brojne iskorake i polako postaje važan lokalni medij u našem gradu, pogotovo za mlade i talentovane ljude koji dobijaju prostor da svojim djelovanjem budu promjena koju žele da vide u svijetu.

### **Đorđije Drinčić, Studentski radio KRŠ:**

Rad na ovoj istraživačkoj priči je bila jedna životna priča sama po sebi. Neizmjereno zadovoljstvo i ideja, bili su joj potpora, a želja da se ukaže na glavne ekološke probleme i rupe našeg grada zvijezda vodilja u njenoj realizaciji. Kroz zajednički rad, kolega i ja smo se potrudili da prenesemo snažnu poruku i ujedno podstaknemo naše sugrađane da odgovornije i savjesnije posmatraju vrijednosti koje je iznjedrila istorija i kultura Podgorice. Neizmjeran doprinos su dali kvalitetni, i što je važnije, sagovornici koji se sa ovim problemima suočavaju iz prve ruke i srcem. Posebna zahvalanost ide našem mentoru Danilu Ajkoviću, bez koga ova priča ne bi poprimila oblike kakav je imala na kraju. Ujedno, ovo je pobjeda svih na radiju „KRŠ“, koji i dalje krši tišinu na svoj najbolji način - na krilima mladih, poletnih i samoinicijativnih ljudi.

### **Jelena Kavarić, Studentski radio KRŠ**

Kao studenti zaokupljeni studentskim obavezama i ispitima, nemamo često priliku da temeljno istražujemo određenu temu i istu produbimo. Stoga je ovaj projekat bio idealna prilika za mene da isprobam svoje vještine i usmjerim ih na istraživački rad koji budi svijest o bitnosti i nužnosti unapređenja pojedinih segmenata društva i društvene zajednice, pogotovo sa aspekta obrazovanja.

## **Đorđe Đukić, Studentski radio KRŠ**

Rad na istraživačkoj priči, uvijek je dinamično i uzbudljivo iskustvo, naročito kada je u pitanju radio, jer je to totalno druga dimenzija. Bilo je zahtjevno doći do određenih odgovora, do nekih sagovornika, ali se trud na kraju isplatio. Moja koleginica i ja smo jako zadovoljni krajnjim rezultatom, i mislimo da se rodila kvalitetna radijska priča. Imali smo pomoć i podršku koordinatora, i svih ljudi iz Krša, pa i kolega i koleginica sa portala Mankanje. Volio bih da u budućnosti se desi sličan projekat, na kojem ćemo isto posvećeno i vrijedno raditi.

# **KOMENTAR MENTORA KOJI SU RADILI SA NOVINARIMA NA PRIČAMA:**

## **Dragana Žarić, mentorka na projektu**

Projekat „Istraži, ili priča ne važi“ dvostruko je koristio zajednici – javnosti su predstavljene važne, analitički obrađene teme, a mladi novinari su napravili prve korake u upoznavanju metoda istraživačkog novinarstva. Glavna konceptijska nit projekta je dijalog – tekstovi komuniciraju sa zainteresovanom javnošću, a nastali su upravo na osluškivanju potreba te javnosti.



Kao mentorka koleginicama s portala Mankanje, imala sam zadatak da ih usmjerim na potencijalne izvore informacija, pomognem pri fokusiranju priča, formiranju novinarskih pitanja i, najzad, pisanju tekstova. Pri tome, trudila sam se da sve što izgovorim bude oblikovano kao savjet ili sugestija, jer sam smatrala da autorkama treba ostaviti slobodu da, osim pričanja društvenih priča, vježbaju sopstveni izraz.

Istraživanje prve teme, o deponiji Mislov do kod Nikšića, rezultiralo je kraćim analitičkim tekstom koji nas je podsjetio na glavnu funkciju novinarstva – služenje građanima. Karakteristično kod ove priče je što su znakovitije i smislenije informacije imali građani, nego institucije. Problem s kojim smo se susreli je zatvorenost nadležnih službi, njihova nespремnost na komunikaciju s novinarima i karakteristično „prebacivanje“ odgovornosti. Upornost mladih koleginica nije bila dovoljna da se dođe do pojedinih, izuzetno važnih, podataka, ali je tekst zato „ogolio“ ćutanje opštinskih kadrova.

Druga tema – zapošljavanje mladih glumaca u Crnoj Gori, obrađena je kroz tekst koji kontekstualizuje probleme u toj oblasti. Sumirajući stare i otkrivajući nove podatke, autorke su tekstu dodale sugestivnu „notu“ – promjene u institucijama kulture nijesu potrebne radi promjena, ni radi samih institucija, već zbog mladih kadrova koji treba da ih preuzmu i u njima stasavaju.

Treću priču je, uz koleginicu iz Crne Gore, pisala autorka iz Bosne i Hercegovine, što je rezultiralo komparativnim tekstom. Stanje u oblasti kulturne baštine, s fokusom na stećke, prikazano je kroz bogat istraživački tekst, opremljen video i fotografskim materijalom. Ovo istraživanje pokazalo je kako se ozbiljna društveno-istorijska tema može dobro približiti mladoj publici. Osim što su prošle kroz više faza istraživanja i iskoristile više oblika izražavanja, kolegнице su uspjele da od mnoštva prikupljenog materijala izdvoje i dobro fokusiraju najvažnije, što je za svakog novinara izuzetno bitno. Ovaj istraživački tekst osvjetlio je više poenti: problemi u oblasti očuvanja spomenika slični su u dvije države; mladi u Crnoj Gori ne znaju dovoljno o stećcima; institucije u obje zemlje nemaju uvijek rješenja za nemaran odnos prema kulturnoj baštini.

Iskustvo koje sam ranije stekla u radu sa studentima novinarstva potvrdilo se u ovom projektu – svaki je novinar najprije pojedinac, s ličnom prizmom kroz koju gleda svijet oko sebe. Zato je za mlade važno da imaju dobre urednike koji znaju kako da usmjeravaju, tako da se iskoriste svi lični potencijali, a da se istovremeno ne zaboravi na opšte dobro i interes zajednice. Pošto su novinarke portala Mankanje različite osobe, s različitim sferama interesovanja, neke vičnije jezičkom, a neke vizuelnom izražaju, pokušaji održavanja balansa između pojedinačnih i opšteg interesa, bili su više nego uzbudljivi i plodni. Zato, sa sigurnošću mogu reći da je mentorka u ovom projektu naučila više od mlađih kolegunica, nego što su one od nje.

Na kraju, važno je ponovo podsjetiti na ulogu koju ima istraživačko novinarstvo. Ta je potreba još jača zbog činjenice da živimo u vremenu u kome se najviše „čereči“ i strada – istina. Ovo se najviše pokazuje u onlajn medijima. Čini se da je sve više onih koji na tzv. novim društvenim platformama daju sebi za pravo da neograničeno „kidaju“ djelove istine, oblikuju ih po sopstvenoj želji, i smještaju u nove, lične interesne kontekste. Kao u drugim oblastima društvenog djelovanja, i u novinarstvu se zaboravilo da uz slobodu imamo i odgovornost. Novinarstvo se, pod teretom tehnologije, mijenja i usvaja nove oblike prezentacije, ali suština profesije mora uvijek ostati ista – kontrola onih koji imaju moć. Na istraživačkim novinarima je „dupli“ teret – ta kontrola mora biti dubinski „potkovana“ istinitim podacima. Istraživački novinari treba da prate tokove novca – u tim se tokovima kriju anomalije i izopačenja, želja za neograničenim vladanjem i posjedovanjem. Istraživačko novinarstvo je, u biti, humana profesija, koja treba stalno da nas podsjeća na razlike između slobode i njenih imitacija, između „biti“ i „imati“.

## Danilo Ajković, mentor na projektu

Nerijetko se, usljed ekspanzije online medija, i sve češćeg kršenja novinarskog kodeksa, postavlja pitanje kakvu budućnost čeka novinarstvo. Isto to sam se i sam nerijetko pitao, svjedočeći svakodnevnom kršenju osnovnih postulata u novinarstvu, pristrasnosti i senzacionalizmu... Međutim, prilika da kroz projekat studentskog radija Krš radim sa grupom mladih ljudi, studenata, dala mi je drugačiju perspektivu.



Prvo, radi se ne o budućim, već mogu slobodno reći stasalim novinarima, koji prate na pronicljiv način društvena događanja i imaju stav o njima. To mi je omogućilo da u radu sa njima budem samo mali korektiv u njihovom radu i da im dozvolim da se izraze na način koji njima najviše odgovara. Od samog početka pokazali su inicijativu i želju da priče realizuju na što bolji način, tako da je samo bilo potrebno uputiti ih na koje adrese da se obrate, ko bi bili najbolji sagovornici i iz kojih sve uglova da posmatraju problem koji obrađuju kroz emisiju.

Bilo je zanimljivo uočiti da nisu imali problem u komunikaciji sa sagovornicima, bez obzira da li se radilo o nekome ko obavlja javnu funkciju ili pak o radniku čistoće. To pokazuje da svakome pristupaju na profesionalan način, znajući da svako može biti odličan sagovornik ukoliko mu se postave prava pitanja. Takođe, dok je i kod dugogodišnjih novinara primjetna trema u živim emisijama, oni su imali dozu opuštenosti koja je bitna za nekoga ko vodi slušaoce kroz radijski program, ali i odličnu komunikaciju sa kolegom, što ostavlja utisak pripremljenosti.

Realizacija ovog projekta je pokazala da je mladima koji ulaze u novinarske vode potrebno pružiti mnogo više praktičnog rada nego što trenutno imaju mogućnosti tokom ili nakon studija, naravno uz posvećeno mentorstvo, kako bi se na samom početku učili različitim formama izvještavanja. Vjerujem da je to korisno i medijskim kućama, da pruže priliku mladim ljudima koji nakon određenog vremena mogu postati njihova zaštitna imena i sinonim za kvalitetno novinarstvo. A upravo nam toga manjka i na to nas građani svakodnevno upozoravaju.





**ISTRAŽI**  
ili priča ne važi

